

ГОЛОС КОМБАТАНТА

Журнал Об'єднання б. Вояків-Українців в Америці (ОбВУА)

VOICE OF UKRAINIAN VETERANS IN U.S.A.

З М І С Т :

Ген.-шт. полк А. Валійський: Похід з'єднаних Українських Армій на Київ у світлі історичної правди (З нагоди 40-х роковин)	1
Леся Храплива: Сосна (вірш)	3
Осип Навроцький: Останній плян злуки УГА з Армією УНР	4
Євген Фомін: Чернеча гора (вірш)	7
Ген.-хор. О. Вишнівський: Моменти (Спомини)	8
Степан Лазуренко: Як Богданівці зустріли жовтневу революцію	10
Д-р С. Ріпецький: Деякі вигадані й суперечні твердження про бій під Крутами	14
Роман Купчинський: Вперед (вірш)	18
Зенон Стефанів: Панцерні війська	19
Д-р Роман Климкевич: Козацьке родове знаківництво	20
Д-р О. Уtrysко: Бронепоїзди в УГА	24
З військових видань: Михайло Курах: Змарнована нагода (З нагоди появі книжки ген.-шт. ген. П. Шандрука)	26
З життя Відділів ОбВУА	29
Ті, що відійшли	31
На зміну варти	32
З'їзи комбатантів літом 1959 р.	внутрішня сторінка обкладинки

C O N T E N T S :

Offensive Drive of the Combined Ukrainian Armies Against Kiev from the Viev-point of Historical Truth — Staff Col. A. Walijsky	1
The Spruce (Poem) by Lesia Chraplywa	3
Last Plan for the Unification of UHA with the Army of UNR — Osyp Nawrocky	4
The Monk's Mountain (Poem) by Eugen Fomin	7
Moments (Memoirs) — Brig. Gen. O. Wyshniwsky	8
Reactions of the Bohdanivtsi Toward the Russian October Revolution — Stephen Lazurenko	10
The Battle of Kruty; Controversial and Imaginary Evidences — Dr. Stephen Ripetsky	14
Forward (Poem) by Roman Kupchynsky	18
Armored Troops — Zenon Stefaniw	19
The Cossack Heraldry — Dr. Roman Klimkevich	20
Ahmored Railroad Trains of the UHA — Dr. O. Utrysko	24
A Missed Opportunity (Comment on "The Arms of Valor" by Lt. Gen. P. Shandruk, UNA — Michael Kurach	26
Chronicles of the UWVA	29
Those Who Departed	31
Guard Relief	32
Military Conferences and Rallies During the Summer Months of 1959	inside page of the back cover

Аркадій Валійський,

ген.-шт. полк.

ПОХІД З'ЄДНАНИХ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙ НА КИЇВ В СВІТЛІ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

(З нагоди 40-их роковин)

Col. A. Walijsky, Army of UNR: OFFENSIVE DRIVE OF THE COMBINED UKRAINIAN ARMIES AGAINST KIEV FROM THE VIEWPOINT OF HISTORICAL TRUTH

Col. Walijsky, a noted authority on Ukrainian military affairs presents a critique on the actions of the commanders and staff of the Central Army Group of the Combined Ukrainian Armies following their seizure of Kiev, the capital of

Ukraine, on August 30, 1919. They evacuated Kiev without any resistance and left it in the hands of the Russian White Army commanded by General Denikin.

Саме минуло 40 років походу з'єдинених Українських Армій на Київ та його здобуття в дні 30 серпня 1919 р. Щороку згадуємо про цей період наших визвольних змагань, бо об'єднання в одну неподільну армію двох незалежних до того часу армій — Української Галицької Армії (УГА) і Армії УНРеспубліки — мало велике моральне, політичне і військове значення, а сам похід на Київ належить до найбільш маркантих військових операцій. Святкуючи за устійненою традицією роковини здобуття Києва, як одну з найсвітліших подій новітньої історії України, як символ соборницького подвигу української збройної сили, варта все ж при цій нагоді вийти дещо поза рімці привичних фраз. Здобуття Києва 30 серпня 1919 року стало трагічним парадоксом: бо це був найвищий пункт наших військово-політичнихся осягів та водночас це був початок військово-політичної катастрофи України.

Пригадаємо собі нашу політичну й стратегічну ситуацію з кінця червня і початку липня 1919 року. Політично Україна була тоді цілком ізольована. Короткозорі політики Антанти не зуміли оцінити роль України в її боротьбі з большевиками й використати її молоду енергію та національне піднесення. Не маючи приятелів, Україна мусіла боротися на кількох фронтах.

Стратегічна ситуація: УГА, після бравурної Чортківської офензиви, внаслідок контрнаступу польської армії, скріпленої корпусом Галлера, опинилася в малому небезпечному трикутнику між Дністром—Збручем і Тернополем з перспективою бути інтернованою в Румунії. Наддніпрянська ж Армія, після поважних бойових успіхів в кінці травня і на початку червня, внаслідок контрнаступу свіжих більшевицьких сил була примушена зробити відворот на Кам'янець і також опинилася в малому трикутнику. Найбільш негативним явищем було в тому часі військове роз'єднання, бо фактично були два штаби: штаб Начальної Команди УГА і штаб Дієвої Армії УНР, між якими не було ніякої співпраці. Військове об'єднання було в тій ситуації не тільки диктоване розумом, але й актом, що його стихійно домагався патріотизм галичан і наддніпрянців, що мали те саме почуття обов'язків супроти спільній батьківщині України. 15-го липня 1919 р. УГА почала переходити через Збруч і дала цим найреальніший доказ невмирущості ідеї Соборної України. Не дивлячись на поганий фізичний, зброєнений і матеріальний стан обох Армій, зараз же після переходу УГА через Збруч почався наш наступ — спершу для поширення пляцдарму, згодом для власного походу на Київ. Брак спільногомандування

виявився у нескоординованих діях, особливо в перших двох фазах, так на Шепетівському відтинку, як і під час боїв за Жмеринку, внаслідок чого червоні змогли вийти з оточення з великим військовим майном. Щоб на майбутнє уникнути нескоординовані операції і щоб піти назустріч бажанням НК УГА, зорганізовано 10 серпня Штаб Головного Отамана, який в тому ж дні видав свій перший наказ до розпочаття 3-ої фази оfenзиви на Київ. Однаково тоді на історичній нараді в Штабі Гол. Отамана, як і до сьогодні між військовими істориками існує спір, чи краще було наступати в напрямку Києва, чи Одеси. Прийняті з морально-політичних причин рішення наступу на Київ було получене з риском, бо в запіллі наших головних сил залишалось сильну 14-ту совєтську армію, яка мала майже п'ятикратну перевагу над дивізією полк. Удовиченка, яка до 21-го серпня одинока охоронювала Армію від півдня. Коли б 14-та совєтська армія прорвалаась була на Жмеринку і вдарила по запіллі головних українських сил, що наступали на Київ, наступ був би відразу заламався. Якщо це не сталося, то на це склалась сума дивної пасивності командування червоних, знаменитого командного складу 3-ої Дивізії та витривалости українського вояка.

Другим риском наступу на Київ була небезпека зустрінущись з армією ген. Денікіна, з яким не було ніякої умови щодо співпраці, який не визнавав України і взагалі не хотів з нами говорити. Штаб Головного Отамана кілька-кратно висилав військові місії до штабу Денікіна для узгіднення військової співпраці у війні проти більшевиків. Тільки одну з них прийняв ген. Шіллінг, але, побачивши в складі місії полк. Каменського, звернувся до нього словами: „як вам не стидно, гаспадін полковнік, істінно русскому офіцеру служіть в какой-то петлюровской банде?” Місія, делегована до штабу ген. Бредова на чолі з ген. Омеляновичем-Павленком навіть не була прийнята та ледве не була арештована. Отож було відомо, що ніякої співпраці з нами Денікін не бажає. Все ж, Штаб Головного Отамана видав 21 серпня до війська наступну директиву: „на випадок зустрічі з добровольцями по можливості не вдаватися у ворожу акцію, пропонувати їм не займати місцевостей, що були в наших руках, як рівно ж пропонувати звільнити ті ра-

йони, які були потрібні для операції наших військ”.

Ця неясна і, як показалось, нереальна директива давала водночас можливості підлеглим проявити власну ініціативу відповідно до ситуації, чого — на жаль — не сталося.

Похід на Київ і його здобуття докладно з'ясовані в українській військово-історичній літературі, юому присвячений окремий капітальний твір ген. М. Капустянського, про це є дані в Українській Загальній Енциклопедії, в Енциклопедії Українознавства, в Історії Українського Війська та в численних споминах, нарисах і статтях. Відоме критичне ставлення до оперативного пляну походу на Київ збоку самого його автора, ген.-шт. ген.-полк. Василя Юнакова. Сьогодні нема вже ніяких сумнівів, що наступ на Київ ведено з моментів політично-престижевих та що моменти патріотичного сантименту перемогли були аргументи стратегічної доцільності. Але ж, цей патріотичний сантимент дав наступаючим військам величезну міць і став реальним чинником у зразковому переведенні військової операції. З уваги на згадані відомі джерела не будемо її переповідати, а тільки пригадаємо, що коли Центральна група під командуванням ген. Кравса у складі I і III Галицьких корпусів і Корпусу Запоріжців 30 серпня бравурним наступом зламала останні позиції червоних, радості війська не було меж.

Відома теж історія трагічного 31-го серпня, коли-то вступаючи до Києва українські війська, нічого не передчуваючи, зустрілись на Хрестатику із денікінцями, які в тому самому часі переправились через незабезпечений нами Ланцюговий міст по Дніпру. Стрілянина, метушня, дезорієнтація, даремне очікування на-казів, поїздки ген. Кравса на переговори до штабу Бредова, відворот і переміна світлої перемоги у прогрі.

Очевидно, що нині, після 40 років, усякі міркування на цю тему мають сухо-теоретичний характер. Усе ж, військові історики завжди аналізують і найдавніші воєнні кампанії та окремі битви і тому їх обов'язок відповісти на запит, який протягом сорока років наче сам тиснеться на уста: що треба було тоді робити, чи ситуація в Києві дійсно була така безнадійна, що не можна було нічого іншого вдіяти,

як лиши очистити місто ѹ віддати його Денікінові?

Відповідь: Тому, що негативне ставлення Денікіна до співпраці з урядом і армією УНР було докладно відоме, переговори в тому моменті були зайві. Одинокий вихід був для команди Київської групи — видати наказ викинути силою денікінців за Дніпро. Це можна було зробити без труднощів, бо тодішнє відношення сил у Києві було в користь українців. Треба було поставити і Штаб Головного Отамана і представників Антанти перед доконаний факт. Можна з певністю твердити, що ген. Бредов був би не пробував у друге форсувати Дніпро, бо саме тоді відбувався смертельний бій білих і червоних під Курськом—Воронежем, де рішалася доля цілої денікінської армії.

Ото ж у ці трагічні години 31-го серпня 1919 року наше командування Центральною групою не виявило потрібної ініціативи ѹ рішучості та потрібної політично-стратегічної орієнтації. В ці години забракло нам нашого „українського Желіговського“*), який власним рішенням в безпосередній зустрічі з біло-московським ворогом викинув би його багнетами за Дніпро. Може недобре покликуватись на приклад польського агресивного імперіалізму, але в нашему випадку — ми були в рідній столиці.

Наведена вгорі буквально директива Штабу Головного Отамана не давала відповіді, що слід робити, коли денікінці захочуть позбавити нас плодів нашої перемоги над большевиками і коли захочуть зайняти здобуту нами столицю. Тому в цій непередбачений ситуації треба було діяти згідно з власною ініціативою і власною відповідальністю.

І коли день 15 липня 1919 р., себто об'єднання Армій, і 30 серпня 1919 р. здобуття ними Києва — залишились найсвітлішими датами в нашій визвольній війні, то день 31 серпня залишився чорними літерами, започаткувавши відворот та новий розлад серед військової і політичної державної верхівки, який скінчився політичною і мілітарною катастрофою.

*) Ген. Л. Желіговський, командуючий Віленською групою польської армії у 1920 р., всупереч офіційному наказові своєї Головної Команди і перестороги збоку представників Антанти, але, мабуть, за тихою згодою Йосифа Пілсудського, „збунтувався“ і зайняв Вільно, що його, не вважаючи на протести Антанти, прилучено до Польщі, де й перебував до 1939 року.

Леся Храплива

СОСНА

„Горіла сосна, горіла“

(Народня пісня із Карпатської України).

Ой горіла сосна, горіла,
Не одна, а цілі Карпати.
Далеко іскри летіли;
Не доглянути їх, не зібрати...

Цілу зиму не спали гори —
Сніг плями будили кроки.
Назрівало ясне й суворе
В крутежах під ледом потоків.
Вийшли легіні з кожної хати:
Світлооке вояцтво, як діти,
Щоб міг вітер верхам розказати
І щоб Тиса могла гомоніти.

Мазепинки і бартки ще давні...
Про опришків казки кучеряві...
Затужила їм вслід Ярославна,
Заспівала Наталка в Полтаві.
А весна вже досяжно так, вловно:
Вже не мрії летючі — Естради!

А в нежданому леготі повно
І Софії, і дзвонів, і Ради...

У той день, що записаний в зорях,
В половині як березень станув,
Світ почув, як то гори говорять,
І розіпались іскор — вулькани!
В тому дні усе зазвучало,
Чим мовчали гори і доли,
Що віками в проваллях ставалось,
Щоб уже не вмірати ніколи.

**

В тому дні усе помістилось:
Спалахнуло, горіло і згасло.
Тъмаво сосна у небо димила,
Що то вміла світити так ясно!

Біль стелився до кожної хати:
В Нирегазі вже діти, без зброй...
А слідів закривавлених мати
У лісах лиш шукала на хвої.

І вдивлялись ми понад Карпати:
Попеліли останні вже віти...
Щоб міг вітер степам розказати
І далекий Дніпро гомоніти.

**

Та живиці пахучої іскри
З нами йшли крізь роки і крізь волю,
Куди будням на глум лиш доніс ти
Тъмавий відгомін щастя і болю,
Де вслухаєшся в тиші закляту,
Коли світ так барвисто шумус,
Поки в весну завітну, двадцяту,
Схаменешся... пізнаєш, почуєш:
Не полинялій спомин в імлі,
Про минуле і вже неможливе!
З надр гарячих живої землі,
Найновішим акордом

три зриви!

Осин Навроцький
сотник УГА

ОСТАННІЙ ПЛЯН ЗЛУКИ УГА З АРМІЄЮ УНР

Osyp Navrotsky: LAST DIRECTIVE FOR THE UNION OF THE UKRAINIAN GALICIAN ARMY AND THE ARMY OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC

The author, a captain of the Ukrainian Army and former director of military-historical publications in Lviv, tells of the strategy planned by a group of officers of the Galicians Army whereby that army, by a series of quick maneuvers, should cross over from the theater of operations

in Eastern Ukraine to the theater of operations of the Army of the Ukrainian National Republic, uniting with them at the rear of the Soviet Army. The plan was unsuccessful, and the remnants of the Galician Army became prisoners of the advancing Polish armed forces.

Осип Навроцький,
кол. Дир. В-ва „Червона
Калина” у Львові, тепер

Вінніпег, Канада

Про дві важливі події на бойовім шляху УГА, що рішально заважили в останнім періоді її існування, а саме про злуку з большевиками, у місяці лютому 1920 року, й зокрема про невдачний виступ УГА проти большевиків, у квітні 1920 року, перед польською протибольшевицькою офензивою, надруковано досі мало матеріалів. Не знаходимо їх ані у працях про різні періоди в житті УГА, ані в споминах, друкованих чи то в „Літописі Червоної Калини”, чи в інших журналах. Ясно, що джерельних матеріалів і документів сьогодні немає. А учасники тодішніх подій, по 40 роках, пишучи тепер свої спомини, очевидно, аж надто часто роблять помилки щодо дат і прізвищ та перебігу подій. Це ж важливі події — перша з них дозвела до того, що УГА втратила свою незалежність, бо ж стала частиною Червоної Армії, а друга привела до роззброєння і повної ліквідації УГА. Пропала теж остання реальна можливість злукі УГА з Армією УНР.

То було б доцільним, щоб ті, живучі ще, що брали участь в обох подіях, чи були їх свідками, або знають від інших про них, списали свої спомини й прислали до Редакції „Голосу Комбата”. Редакція могла б їх, одні з другими сконфронтувати й устійнити суттєве й безсумнівне. Я хочу зробити початок і написати про

те, в чому я брав участь і що задержав у пам'яті.

ЗЛУКА З БОЛЬШЕВИКАМИ

В другій половині грудня 1919 року (докладна дата невідома) Начальна Команда УГА видала наказ усім трьом Корпусам маршувати на південь, у бік Одеси. В тому районі мала наступити реорганізація. Начальна Команда зупинилася на залізничній станції Бірзуля, а Корпуси посувалися уздовж залізничного шляху, валки поїздами. III-ий Корпус йшов першим і в перших днях лютого 1920 р. Команда Корпусу прибула на вузлову станцію Веселій Кут. Тут Штаб Корпусу вивагонувався і попрямував на схід до німецької колонії, назви якої не пригадую, віддаленої від залізничного шляху на кілька кілометрів. До колонії прибув під вечір. Я був у Штабі Корпусу, як заступник інтенданта Корпусу сот. М. Хробака.

Ранком другого дня прибіг до мене на квартиру вістовий зі Штабу з наказом, щоб я негайно збирався зі всім, бо маю їхати до постою Начальної Команди. В Штабі стрінув я сот. Хробака й він сказав мені, що Начальна Команда наказала вислати делегатів від Корпусу на нараду до Бірзуля, та що саме мене Команда Корпусу призначила делегатом від III. Корпусу. Не було часу на жадні розмови, я дістав документи подорожні й з місця поїхав на станцію Веселій Кут. Того самого дня вечером я добився до Бірзуля.

Від перших стрічних старшин на станції я довідався, що нарада має вирішити, чи УГА має злучитися з Червоною Армією, чи пробиватися на Румунію. Десять там у Вінниці є Коле-

гія Старшин і створений нею Ревком, який переговорює з большевиками про злуку. Це все було для мене зовсім нове, бо Команда III. Корпусу під час дороги не отримувала ніяких вісток. Начальна Команда, говорили старшини, все таки дальше командує Армією, а всі три Корпуси виконують її накази й дальше маршують на південь. Тепер Начальна Команда хоче вислухати думок делегатів Корпусів і на їх основі вирішити дальший плян діяння.

Нарада відбувалася у „салонці” Начальної Команди. З делегатів пригадую докладно сотника, чи поручника, Музичку, кол. професора гімназії, що був делегатом від Команди Етапу УГА, пор. Ераст Коника, делегата I. Корпусу й ще двох старшин, що їх імен не подаю, вони ще, здається, караються у большевій. Усіх було 12-15 делегатів. Нарадами проводив ген. О. Микитка в прияві Шефа Штабу ген. Г. Ціріца.

Ген. Ціріц з'ясував ситуацію, інформуючи, що Червона Армія наближається до районів розташування УГА, що Армія Денікіна вповні розбита й евакуює Одесу, а одна її група під командою ген. Бредова прямує з району Одеси до Дністра. Для УГА залишається одинока дорога — перейти до Румунії по доброму, за її згодою, а якщо ні, то пробиватися силою. Штаб Начальної Команди вже вислав старшин для переговорів з румунами та для провірки, чи лід на Дністрі видержить переправу.

Над ситуаційним звітом ген. Ціріца і його пропозицією вив'язалася дискусія, в якій забирали слово всі делегати. Найгарячіше говорив сотник Музичка й збивав аргументи ген. Ціріца, який вперто обстоював думку, що УГА ніяк не може лучитися з Червоною Армією та що у випадку відмови румунів треба силою пробиватися на її територію. На кожний аргумент Музички відповідав: „Унд дох міссен вір унс дурхшляген”. Ген. Микитка майже не забирав слова й виглядало так, що по одній стороні стоять делегати з сот. Музичкою на чолі, а по другій ген. Ціріц, згл. оба генерали.

Аргументи Музички зводилися до того, що УГА не зможе пробитися до Румунії зі всіма своїми частинами, бо вони розкидані на величезнім просторі, від Вінниці по Одесу, що УГА мусіла б залишити на поталу большевикам усіх своїх виздоровців і хворих по шпиталях,

а в Румунії чекає її роззброєння. Під Червону Армією УГА тимчасом скріпне й не дасть себе знищити.

В міжчасі вернули до Бірзулу старшини, вислані Начальною Командою до переговорів з румунами, з вісткою, що румуни не погоджуються на переход УГА до них та що спроби переходу стрінуть гарматнім і скорострільним вогнем. Щодо льоду, то він не зможе видержати більшого тягару, гармат і возів та ледве також більшого натовпу вояків.

Наради тривали два дні й скінчилися тим, що оба генерали обстоювали дальнє свій погляд, а делегати протилежний. Не можу сказати напевно, чи це правда, що оба генерали таки від'їхали були до Рибниці над Дністер, пробуючи дістатися на румунський бік і їх румуни не пустили. Фактично було так, що вони, не бачучи можливості реалізації їх пляну, зрезигновані вернулись до Бірзулу й ще перед приходом большевиків до Бірзулу від'їхали до Балти.

В книжці „Українська Галицька Армія”, у статті „Сумерк УГА”, пише В. К., що про справу злуки з большевиками вирішила Вінниця — Галицький Ревком, та що делегати саме цього Ревкому заарештували в Рибниці ген. О. Микитку та ген. Г. Ціріца. Говорить теж про „Таємний Комітет у Бірзулу”. Маю відвагу твердити, що такого „таємного” Комітету, перед нарадою у Начальній Команді в Бірзулу не було.

І маю таке переконання, що ані Колегія Старшин у Вінниці, ані Ревком, не перевели переходу УГА до большевиків, а вирішила його нарада делегатів Корпусів й Етапу, з якою були примушенні погодитися Начальний Командант УГА ген. О. Микитка і його Шеф Штабу ген. Г. Ціріц. Дуже можливо, що сот. Музичка, чи може ще хто другий з делегатів були в Колегії Старшин і в Ревкомі, про які пише от. д-р Н. Гірняк у книзі „Історія УГА”, та що вони діяли по думці рішень Колегії і Ревкому. Але, по моєму, до того часу виконувала команду над УГА її Начальна Команда і її наказів слухали всі частини. Це доказує, що УГА була здисциплінованою Армією, а її вояцтво мало повне довір'я до своєї Начальної Команди.

РОЗРИВ З БОЛЬШЕВИКАМИ

В квітні 1920 р. всі три Бригади УГА, тоді вже ЧУГА, стояли на більшевицькому протипольському фронті. 1. Бригада УСС біля Чуднова, 2. Бригада біля Хмельника й 3. Бригада на захід від залізничного шляху Бар-Могилів. Інтендантура 3. Бригади перебувала на залізничній станції Вапнярка.

Командантом валки Інтендантури 3. Бригади у Вапнярці був сотник д-р Ілля Сологуб, я перебував переходово при ньому, як його помічник. Дня 20 квітня, сполудня, ми вийшли оба з сотн. Сологубом на перон, бо зголосено приїзд потяги з Києва, а що тоді потяги ще рідко курсували, то ми сподівалися стрінути когось, що поінформував би нас про ситуацію. Ми нічого не знали, що діється поза Вапняркою, а вістки, що кружляли здовж залізничного шляху Київ-Одеса, були такі суперечні й водночас такі алярмуючі, що ми чатували на кожний потяг і на кожного стрільця, чи старшину УГА.

З одного вагону вискочив пор. Галицький, до того часу старшина Етапу УГА, знаний нам обидвом, і він, побачивши нас, швидко підійшов до нас. От добре, каже, що Вас бачу, вже не буду потребувати їхати до Штабу 3. Бригади. Іду з Києва й передаю Вам такі інформації та доручення: Большевики, а й ми, маємо вістки, що поляки розпічнуть у найближчому часі офензиву проти большевиків. То ми добиваємося від большевиків злуки всіх трьох Бригад в одну одиницю. Якщо це нам удасться, тоді наша ситуація буде краща й наше становище сути проти большевиків сильніше. В обличчі польського наступу можна сподіватися, що большевики на це погодяться. Якщо би, однаке, до злуки Бригад ще не дійшло, а розпочався наступ поляків, то всі три Бригади не мають приймати бою, а без бою відходити у полуднево-східнім напрямі, щоби злучитися з Армією УНР під командою ген. Павленка. З нею маємо зв'язок і про наш задум її повідомили. Хай хтось з вас негайно їде до Штабу 3. Бригади й це все перекаже.

Ми й не розпитували, хто це „ми”. Для нас було ясно, що це старшини УГА, що були стягнені до осідку Начальної Команди УГА в Балті, а опісля перевезені до Києва.

Пор. Галицький попрощався з нами й цим самим потягом поїхав далі в сторону Одеси. Д-р В. Бемко пише в книзі „Історія УГА”, що він приїхав до Одеси 21 квітня.

Сотн. Сологуб запропонував мені, щоб я їхав до Штабу Бригади, що стояв тоді на залізничній станції Ободівка (щодо цієї назви я непевний). Я погодився. Їхати залізницею через Жмеринку було б небезпечно й задалеко та й невідомо, чи й коли йдуть потяги зі Жмеринки до Могилева, то ми рішили, що треба їхати підводою. Сотн. Сологуб призначив підводу з добрими кіньми і я виїхав з Вапнярки через містечко Шаргород до постою Штабу 3. Бригади. По приїзді я зголосився у комandanта Бригади сотн. О. Станиміра й у прияві, як добре пам'ятаю, сотн. Ревюка, який опісля, по війні, потвердив це в разомі зі мною і сотн. Сологубом у Львові, передавав йому все, що говорив пор. Галицький. Радити над цим з місця не було ще потреби, а тим більше, що Команда Бригади отримала з команди більшевицької дивізії наказ перенестися на залізничну станцію Митки вгору в бік Жмеринки.

Я не збирався зараз від'їздити з поворотом до Вапнярки, а тимчасом того самого дня вечором, чи може на другий день, цього не пригадую, приїхав до Команди Бригади верхи сотн. Л. Макарушка, з відомим наказом комandanта 2. Бригади, сотн. Ю. Головінського, ранком другого дня звернути частини Бригади фронтом проти большевиків і в означеній у наказі годині розпочати наступ проти большевиків. Про цей наказ ніхто мені нічого не сказав, очевидно, могли про нього знати лише найближчі старшини Штабу Бригади.

Та наступ не відбувся. Як відомо, піхотний полк Бригади відмовив послуху. Скінчилося на короткій перестрілці з більшевицьким бронепотягом, що стояв на залізничній станції Митки й серед цього з'явилися перші кінні стежки польської армії.

Відомо, що 1. Бригада не послухала поради з Києва не вдаватися у бій з поляками й вела ще довший час бої під Чудновом і далі на схід. У відвороті дійшла до району, в якому оперували вже повстанські загони, але не вспіла добитися до Армії УНР, бо треба було, щоб відходила більше на півдні. Лише в цім випадку могла була б з нею злучитися, бо ж Армія УНР рушила в дні наступу поляків з місця

свого розташування на захід і подорозі до неї прилучилася під Балтою Технічна Сотня УГА під командою сотн. К. Кізюка. А була вже в її складі кавалерія кол. ІІІ. Корпусу під командою сотн. Е. Шепаровича.

Пор. Галицький твердив у Вапнярці, що був у Штабі І. Бригади та передав інформації і доручення з Києва. Можна з певністю твердити, що і сотн. Головінський передав Штабові І. Бригади наказ про наступ проти большевиків, хоч у споминах про ці події можна знайти твердження, що цей наказ до Штабу І. Бригади не дійшов. А нікто не пише про те, чому Штаб І. Бригади не виконав доручень з Києва, а вибрав шлях, на якому Бригада понесла важкі втрати, а який закінчився теж роззброєнням Бригади.

Хто, чи що, або хто й що вплинуло на те, що І. Бригада вибрала цей шлях? Большевицькі комісари при Бригаді Струхманчук і Баран не мали рішального впливу на старшин у Штабі Бригади та й ніхто не згадує про те, щоби котрийсь з них перехопив наказ. Чи дійсно кур'єр 2. Бригади не добився до місця постою Штабу І. Бригади? Та ж до І. Бригади було далеко близче, чим до 3. Бригади. Чи може знає хто зі Штабу 2. Бригади, хто саме був тим кур'єром і чи він ще між живими й по цім боці залізної куртини?

І найважливіше: Чим руководився Штаб 2. Бригади, видаючи наказ до наступу проти большевиків? Інспіратором мав бути пор. арт. д-р Давид, що незадовго потім згинув над Збручем. Так принайменше було нераз говорено в розмовах на цю тему. Говорено теж про те, що Штаб 2. Бригади переговорював з парламентарями польської армії, чи не двома наворотами. В перших переговорах Штаб Бригади мав вимагати, щоб прибув до неї разом з польськими парламентарями теж і відпоручник чи то українського уряду, чи ІІІ. Залізної Дівізії полк. Удовиченко. Та ніхто з українців не прибув. Про це ніхто ніде не згадує, і помимо цього Штаб 2. Бригади повірив польським парламентарям у добре наміри команди польської армії у відношенні до УГА.

Наслідком наказу до наступу проти большевиків була повна ліквідація УГА і Тухоля, а поза большевицьким фронтом Одеса-Київ, Кожухів і ліквідація великого транспорту старшин і стрільців УГА в дорозі на Архангельськ.

Євген Фомін

ЧЕРНЕЧА ГОРА

Хмаріє, Хвилі темносині
в мінливих відблисках зорі.
Шумливий дощ передосінній
нас зустрічає на Дніпрі.

Уже й зорі давно не видно,
з очей зникає далина,
лише з туману, мила й рідна,
гора Чернеча вирина.

Зійшли в задумі... Коло неї
і хвилі тихше гомонять,
на ній троянди і лілеї
багряним полум'ям горять.

І вітер стих, затих помалу
і дощ, що сіяв без кінця,
і життєдайне сонце встало
над світлим образом співця.

Навколо живе: Дніпро і небеса,
мінлива даль, лани широкополі,
і на горі — як радість і краса —
твій вічний дуб, і клени, і тополі.

Ми тихо йшли, світ сіяв і бренів,
так ніби тут і не було могили...
Ти нас живий на цій горі зустрів,
і ми з тобою довго говорили.

1938 р.

Водночас це було втрачення останньої може нагоди вдергати УГА при житті й у злуці з Армією ген. Павленка продовжувати боротьбу за державність. Мимоволі приходить думка, що у випадку, коли б усі три Бригади були добилися до району розташування Армії УНР, злучені військові частини нараховували би понад 20 тисяч і поляки були б не відважилися роззброювати таку велику групу. Зрештою вони й не дали б себе роззброїти так, як це сталося з поодинокими Бригадами.

Теперішні історики визвольних змагань і ме-
муаристи постійно дошукаються щонайменше
помилок, якщо не „зради”, то в українськім
уряді, то в обох урядах, то в командах обох
Армій, відбуваються щораз доклади про „втра-
чені можливості”. По моєму, покликуюсь при
тому на оцінку отам. Тютюнника про події з
квітня, наведену в книзі „Історії УГА” та на
статтю В. К. у цій самій книзі, рішення Штабу
2. Бригади було непередумане й трагічне в
своїх наслідках. Зате, виконання доручення Колегії Старшин з Києва давало шанс вийти з
трагічного положення і продовжувати змаг.

Ген.-хор. О. Вишнівський

МОМЕНТИ...

Brig. Gen. O. Wyshnivsky, Army of UNR: MOMENTS (MEMOIRS)

This Ukrainian general presents short mementos of the Ukrainian anti-bolshevik struggle, placing the emphasis on the psychology of Ukrainian

troops and the disposition of Ukrainian populace involved in this struggle.

У житті людини часом трапляються моменти, що іх людина пам'ятає до кінця свого життя. Моменти радісно-щасливі й моменти трагічні. Одні й другі — емоціонального характеру. Людина або сама їх переживає, або є безпосереднім чи посереднім їх свідком. Найбільш таких моментів мають вояки на фронті. І це зрозуміле: вони спільно переживають радість перемоги й трагедію поразки; кожний вояк щодня дивиться смерті у вічі і є наражений на ту чи іншу пригоду; побратими зброї вояка гинуть, або стають каліками на його очах. Опис цих моментів не є історією, але якоюсь одробиною матеріялу до неї і до психології бійця. Низка моїх спогадів, що їх присвячено таким моментам, власне й має це на увазі. — Автор

КОЗАК ЧЕПЕЛЬ РАПОРТУЄ

Одного літнього дня 1919 року 7-ий Синій полк, 3 п. дивізії, несподіваним насоком вибив червоних із с. Звізданівка й залишивши село в своєму найближчому запіллі, зайняв оборонну позицію. Цей, безперечно, тактичний успіх мав свій недолік. Полк висунувся на кілька кілометрів уперед, а решта частин дивізії опинилася в нього втилу, уступами вправо і вліво. Таке становище загрожувало оточенням Синього полку й водночас атакою крил 8-го Чорноморського й 9-го Стрілецького полків. Це й була причина, чому саме Синій полк не дав себе спокусити дальншому переслідуванню ворога.

Зорієнтувавшись у ситуації, червоне командування підVELO резерви з метою відрізання Синього полку від решти дивізії й його знищенння. Маскуючи свої заміри збільшеною активністю проти фронтового відтинку Синіх, червоні намагалися непомітно обійти обидва наші крила, щоб у відповідний момент заскорчити Синіх несподіваною атакою з боків і тилу й замкнути навколо них червоне коло. Завчасне для червоних виявлення Синіми обхідно-

го маневру большевиків, змусило останніх розпочати флангову атаку в умовах гірших, ніж вони плянували. Усе ж, становище Синіх було досить скрутне, бо ворог інтенсивно атакував півколом із трьох боків. Единий шлях відступу вів через загрожене село Звізданівка, що вже було під гарматнім, кулеметним і рушничним вогнем червоних.

У цих обставинах відступ міг був дати фатальні наслідки. Я вбачав одиноку можливість вийти переможно з загрозливої ситуації в успішній контратакі обхідних колон, використовуючи те, що між червоними, які атакували з фронту й обхідними колонами був вільний простір. З наказу командира 3-ої дивізії, командир гарматної бригади полк. Г. Чижевський скерував гураганний вогонь проти обхідних колон, а командир батареї Синіх, незабутній сл. п. Шура-Бура (згинув під Базаром у числі 359-ти), „вітав”, з відомою всій дивізії його бравурою, большевиків, що наступали з фронту. Богнем кількох важких кулеметів я стримував наступ обхідників колон, а тим часом одна сотня рушила в контратаку проти наступаючих з правого крила, а друга сотня — з лівого, обидві — в напрямку вільного простору, з метою вбити клина між червоними з фронту й з флангів і тим змусити обхідні колони до відступу.

Я зі своїм невеличким штабом полку був біля кулеметів, що боронили наші крила. Найближче до мене, не даліше, як на один крок, стояв мій ординарець, козак Чепель (з села Павловичі, Сквирського повіту, на Київщині). Навколо нас рвалися ворожі шрапнелі й пронізливо дзижчали кулі, але якось всіх нас Бог милував.

Раптом, саме коли, майже водночас, почулися зправа й зліва від нас крики „слава!” й червоні, що наступали з флангів, почали паніч-

но втікати, якась заблукана куля звалила з ніг козака Чепеля. Падаючи, смертельно ранений, він, ще повним голосом, відрапортував:

„Пане полковнику, Чепель умер!”

Я кинувся до нього. На моїх очах, рум'яний кольор обличчя змінився на мертвоблідий, а очі почали шклитися. Козак Чепель був мертвий.

Цей зворушливий момент передсмертного рапорту залишився назавжди в моїй пам'яті.

ІНСТИНКТ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ

Сталося це в квітні 1920 р. під час Зимового Походу. Був гарний, соняшно-весняний день, коли штаб командира, ген. М. Омеляновича-Павленка, разом із 3-м окремим кінним полком, їхали до згори призначеного місця постою.

Настрій у всіх був теж весняно-бадьорий, бо-ж минулося те, що так дошкульно давалося нам взнаки: сувора зима й марші, темними ночами, серед морозно-сніжної завірюхи. А головне — за нами була світла перемога під м. Вознесенськом. Невелика чисельно Армія УНР розпочала бій за це місто виснажена фізично безперервними маршами у всіх напрямках, безсонними ночами, ну й, звичайно, боями, а до всього того, мавши всього лише по п'ять рушничних набоїв на козака...

Здобуття м. Вознесенська у цих умовинах було для учасників Зимового Походу питанням „бути чи не бути”. Здобудемо — живемо й марщуюмо, б'ємося далі й усе близче наближаємося до наміченої мети. Хибнемо — згинемо й не виконаємо поставленого нам урядом УНР завдання. Якраз про це й була розмова під час нашого маршу.

„Це правда”, сказав командарм, „Вознесенськ таки справді поставив нас на ноги, але питання, чи найгірше є вже за нами, чи перед нами, все залишається ще відкритим. Ми ввесь час оперували в глибокому тилу ворога, але тепер ми наближаємося все близче й близче до червоного фронту й його безпосереднього запілля. Пробитися через це запілля й фронт — твердий „горіх” до розгризення”.

Командарм замовк. Видно було, що в цей мент думки його були скеровані вперед, до грядущих днів і подій. Але за хвилину він усміхнувся й додав: „Щодо мене, не маю сумніву, що напомповани перемогою під Вознесен-

ськом ми цей твердий горіх таки розгриземо”.

Отак розмовляючи, їхали ми повільно й спокійно-безтурботно, мовляв, що буде, то буде, але тепер тішимися соняшним промінням і чаром пробудженої від довгого зимового сну природи; та й до того, наша розвідка не виявила ворога в тій місцевості, через яку ми їхали.

Раптом з невеличкого лісу, що тягнувся вздовж правого боку нашого шляху, у віддалі кілкасот метрів, почулися рушничні постріли й над нашими головами засвистіли кулі. Стріляли поодиноко й безладно. Відчувалося, що стріляли невправні руки й що цих рук було небагато.

„Полковнику!”, звернувшись до мене командарм, водночас вказуючи рукою на ліс, „візьміть одну сотню й „заспокойте” ту наволоч...”

Я розвернув кінну сотню й ми кар'єром понеслися в напрямку, з якого розпочалася стрілянина. Ліс був рідкий, з розкиданими купками кущів між деревами. Тягнувся він вузьким поясом, за яким чорніло поле. Коли ми досягли ліс, то побачили, що яких 20-30 людей, в цивільному вбранні, з крісами в руках, втікали в різних напрямках. Саме тоді в моєму сідлі трісла підпруга. Сідло почало зсовуватися на землю, а разом із ним і я. Козаки понеслися доганяти втікаючих і я залишився сам. Під час зсовування, я побачив, що у віддалі яких 20 кроків від мене, за деревом, стоїть хлопець років 20—22 з націленим на мене крісом. Ще момент — він вистрілить і буде вже по мені. На протязі секунди треба було прийняти рішення й протидіяти. Але як? Можна було спробувати скочити з коня й сковатися за ним, або за найближчим деревом і звідтіля розпочати „поединок”. Але годі вимагати, щоб розум позитивно зареагував на протязі секунди, коли сідло тягне тебе на землю в той час, коли ворожий кріс націлений на тебе... Та й крім того, під час такого „маневру”, мене було б дуже легко поцілити. Можливо, що хто інший на моєму місці заризикував би цей „маневр”, як єдино доцільний і навіть щасливо, але мене в цей критичний момент врятувало щось інше — інстинкт самозбереження. Я сам і досі не знаю, як це сталося й тоді я навіть не мав на думці цього, але раптом, зсовуючись, я почув свій власний голос імперативного наказу:

(Закінчення на стор. 10-ій)

Степан Лазуренко
полковник Армії УНР

ЯК БОГДАНІВЦІ ЗУСТРИЛИ ЖОВТНЕВУ РЕВОЛЮЦІЮ

Col. Stephen Lazurenko, Army of UNR: REACTIONS OF THE BOHDANIVTSI TOWARD THE RUSSIAN OCTOBER REVOLUTION

Former colonel of the Ukrainian Army discusses the effect on and the reactions of the Ukrainian troops, fighting on the anti-German front during World War I, caused by the news of the Russian-

Bolshevik revolution of October 1917, and, the danger that faced the central Ukrainian emancipatory and revolutionary movements in Kiev.

Полк. Степан Лазуренко зустрівши рух військових колон та транспортів, на які так завжди нетерпляче чекало військо на передових позиціях. Затримка ж харчів для війська надзвичайно відбивалася на місцевому українському населенню, яке третій рік терпіло від присутності російських військ: спершу було грабоване офіційними реквізиціями, а тепер терпіло від „революційних військ” російської армії, що переходило на „самопостачання” і забирало у населення все, що попадало під руку. В такі дощові, осінні дні наш Богданівський полк стояв на відтинку в селі Рогохатець, мало виходячи в поле на військові вправи та тактичне навчання, а більш сиділи по селянських хатах, вивчаючи військові статути та займаючись освітньою роботою серед козаків і серед місцевого населення. В цей час у Києві 22 жовтня 1917 р. мав відбутися 3-ій Всеукраїнський Військовий З'їзд, на який від нашого полку виїхали делегати: пполковник Ю. Капкан, ппоручник Ол. Шаповал, сотник Ів. Забудьський, прапорщик Мик. Галаган і Кощець,

полковий лікар Анд. Журавель, військовий урядовець Андрушченко та ін. Я одержав нове призначення — став начальником полкової підстаршинської школи, яка була при обозі і тому переїхав до Волочиська.

На фронті, після невдачного, катастрофічного наступу російської армії в липні за Керенського, — наступило затишшя. Ніяких спроб до наступу не було з обох боків, відбувався лише артилерійський двобій та „розшуки розвідчиків” (так подавали офіційні звіти в той час). Припинився революційний розгул в ар-

(Закінчення споминів ген. Вишнівського „Моменти”)

„Що ж ти, дурню, не бачиш, що підпруга лопнула? Мерцій тримай коня, щоб я не впав!”

Мабуть у той мент у моєму голосі було щось таке, що змусило-приневолило юнака виконати мій наказ.

Залишивши рушницю, оперту на дерево, він підбіг до коня, скочив уздечку й тримав коня, поки я з нього не скочив. Правда, я зробив це блискавично... Після того, як „ворог” допоміг мені ще й покласти сідло на коня, я сказав йому:

„Дякую хлопче! А тепер я покажу тобі напрямок, куди втікати, бо якщо мої хлопці тебе скоплять, то це не вийде тобі на добре”.

Показавши йому напрямок, я провів його, на всякий випадок, яких 50 кроків, поминаючи рушницю й тоді скомандував:

„А тепер в ноги!”

Хлопець хутко зник з моїх очей, а одинокий свідок події, рушниця, залишилася коло дерева...

мії, бо головнокомандуючий генерал Корнілов почав потроху обмежувати ролю солдатських комітетів та відновив смертну кару у війську. Але, не дивлячись на зовнішній ніби спокій, в армії почувалось якесь напруження — всі чогось чекали. Були розмови про установчі збори, про закінчення війни „без анексії і контрибуції”, про розподіл поміщицьких земель та скоре повернення додому і т. ін. Найбільшим бажанням фронтовиків було якнайскоріше закінчити війну, бо вона всім за три роки надокучила, і повернутися додому.

Так проходили дні за днями, майже без жадних змін. Але ось, одного вечора, вкінці жовтня (за ст. ст.) прийшов до мене зв'язковий від командира полку пполк. Капкана з наказом негайно явитися до нього з усіма моїми молодшими старшинами. Посилаю за поручником Журавським, ппоручником Яворським і іншими старшинами і разом ідемо до командира полку. Надворі темна, осіння ніч. Дощу не було, а був холодний різкий вітер. Почало підмерзати. Якось дійшли до будинку, що стояв на горі, де мешкав начальник господарчої частини ппоручник Ол. Шаповал і де зупинився пполковник Капкан. Заходимо до кімнати. В кімнаті тепло, світло, накурено, і голосний гомін. Вітаємося з пполковником Капканом, а потім з усіма присутніми. Тут вже були: сотник Ластовченко (недавно прибув до полку з Житомира, з військової школи), сотник Лебедев — сотенний кулеметної сотні, прапорщик Галаган Микола — полковий адьютант, військовий урядовець Андрушенко, як завжди поважний, з довгим чорним „оселедцем” на виголеній голові, у військовому захисному френчі, з-під якого виглядала вишита українська сорочка, в синіх військових штанях і червоних сап'янових чоботях, військовий урядовець господарчої частини Хохо Микита Маркович, завжди з веселою привітною усмішкою на обличчі, жартіливий рухливий, скарбник-урядовець Пилипко Бойко також з „оселедцем” та чорними козацькими вусами, лікарі Андрій Журавель, Христюк, Кость Бризгун та інші, яких вже не пам'ятаю. Нас запрошують до столу випити чаю, від якого ми, після дороги, не відмовилися. Сіли за стіл, п'ємо чай і розмовляємо. Про причину наших сходин ніхто ні слова. Не питаемо і ми. Чекаємо.

Нарешті встає пполковник Капкан і, ніби трохи хвилюючись, звернувся до нас:

„Панове старшини! Я запросив вас до себе, щоб розповісти вам про 3-ій Всеукраїнський Військовий З'їзд, що оце відбувся у Києві і делегатами якого ми були, а також про ті події, що відбулися у Києві і в Петрограді. Постільки цей з'їзд відбувався в надзвичайних умовах і події, що відбулися в Росії відб'ються і по нашій Україні, то я і запросив вас, щоб поділитися з вами інформаціями, порадитися і вияснити, яке становище повинні зайняти ми — Богданівці в цих подіях”.

Пполковник Капкан розповів нам про 3-ій Всеукраїнський Військовий З'їзд, на якому було більш 2.000 делегатів, які презентували коло трьох мільйонів українців-вояків з усіх фронтів і запілля, про той ентузіазм та захоплення українською національною ідеєю, що панували у делегатів на з'їзді, і про те, як з'їзд мусів перервати свою роботу і як було утворено з делегатів полк, що взяв на себе охорону ладу і спокою в Києві, у зв'язку з большевицьким переворотом у Петрограді. Пполк. Капкан розповідав, що таке саме, як у Петрограді, мало статися і в Києві, та лише завдяки наявності українських вояків і своєчасним заходам, большевикам не пощастило захопити владу у Києві. „Але большевики не залишили думки захопити владу в Україні, вони продовжують готовувати військові частини до захоплення Києва, і большевицький комітет, що сидить у царському палаці і складається з Євгенії Бош, братів Григорія і Анатоля Пятакових, Затонського та ін., в цьому напрямку посилено працює. Такі події відбулися — каже далі командир полку — на Україні і в Росії і до них ми — Богданівці, мусимо себе підготувати і знайти своє місце. От я на цьому кінчаю і прошу висловлюватись, подаючи конкретні пропозиції”.

Почувши все це, ми були під враженням таких несподіваних подій. Бо хоч активність большевиків нам, фронтовикам була відома, проте ми ніколи не припускали, що вони так швидко й легко здобуватимуть владу. Який характер прийме большевицький переворот, ми так само собі не уявляли, але всі ми добре відчували — підсвідомо, що для нас, для України, збоку большевиків велика загроза.

І тому, щоб відвести цю загрозу від України, ми — Богданівці, як єдина реальна збройна сила, мусимо негайно їхати до Києва і боронити нашу столицю проти большевиків. Така думка була у всіх промовців і в усіх нас присутніх. Вислухавши наші думки та пропозицію, пполковник Капкан висловив своє задоволення з цих виступів та пропозиції, бо він був такої самої думки, що і ми, але хотів був почути, що скажемо ми. „До Києва нам треба їхати негайно — заявив командир полку, цього вимагали і деякі члени Центральної Ради. Єдиною перешкодою до нашого від'їзду ще, очевидно, буде командування штабу V корпусу, який ніколи не дозволить нам повернутися до Києва, бо недаремно нас вислано було з Києва. — А тому краще не будемо чекати на дозвіл, а їдемо сьогодні негайно”. На цьому всі погодились і почали обговорювати плян нашого від'їзду. Залізничним транспортом будемо забезпечені, як казав пполковник Капкан, бо він ще в Києві про це домовився з головою профспілки залізничників Андрієм Макаренком (потім член Директорії), якому лише треба надіслати умовну телеграму і вагони для нас будуть на стації Волочиськ. Виробили плян виступу полку з села Росоховатець, так, щоб не звернути на себе уваги ні військових частин, яких було повно у Волочиську, Півволочиську та навколо по селах, а особливо штабу V корпусу (до якого входив наш Богданівський полк), що містився на фільварку недалеко від стації. Бо в противному разі ми мали б перешкоди, а можливо й збройну сутичку. Всю цю операцію рішили провести негайно цієї ночі тихо і таємно, щоб ні у кого не викликати до себе підозри. Мені було доручено спеціальне завдання. Я мусив вийти негайно до села Росоховатець і там прийняти 3-їй курінь (до цього курінним був сотник Ластовичко). З цим куренем я мав негайно вирушити до Волочиська, обсадити стацію і забезпечити навантаження на від'їзд полку до Києва. Обговоривши плян в деталях та повідомивши полк про підготовку до походу, ми, всі старшини почали виконувати наказ. Була вже північ, як я з ординарцем під'їхав до с. Росоховатець, в якому ще здалека почув я якусь метушню, брязкіт зброї та гомін. Де-не-де билими вогники, очевидно від цигарок. В'їздимо

в село. На містку зупиняє мене варта і питав пароль. Відповідаю йому і запитую про причину руху в селі, та де розташований 3-їй курінь. Вартовий пояснює, де міститься 3-їй курінь, а про рух каже, що це „полк збирається до виступу, є такий наказ, але куди, ніхто не знає”.

Приїхав я у розташування 3-го куреня. Сотні вже вишикувались. До мене підходить піоручник Іванюта і рапортує про готовість куреня до виступу. Вітаюсь з старшинами і козаками 3-го куреня і коротко переказую їм про події в Києві і Петрограді, наше завдання та зокрема 3-го куреня. Старшини розходяться по сотнях і куріні, дотримуючись тиші, форсовним маршем виrushив на Волочиськ, а вслід за ним мали вирушити решта — два курені, обоз та штаб полку. Без відпочинку йшли до Волочиська, перейшли міст через Збруч, пройшли вулицями сонного Волочиська, вийшли на гору і зупинилися перед ст. Волочиськ. Сотенному 9-ої сотні сотникові Макогонові (старшина кубанських козаків) наказав сотнею зайняти рампу та забезпечити ладування полку, сотенному 10-ої сотні, поручникові Іванюті наказую обсадити стацію та виставити охорону вбік міста і фільварку, де міститься штаб V корпусу, 11 і 12 сотням бути на поготівлі, а сам іду на стацію в кімнату до чергового по стації і питаю його, чи приготовані вагони для ладування полку. Черговий довго дивиться на мене, ніби не розуміючи мене, а потім каже: „Зверніться до військового комandanта стації”. „Я питаю вас, чи приготовлені вами вагони, ви повинні б уже одержати наказ з Києва про забезпечення нас ешалонами”. Тоді черговий запитує: „Для якої це частини?” — „Для Богданівського полку” — відповідаю. „Для Богданівського полку вагони вже готові”, зовсім іншим, приязним тоном сказав він. „Вагони для 3-х ешалонів, по 60 вагонів кожний і для першого ешалону вагони вже стоять коло рампи”. Я сердечно йому подякував і запитав ще, як справа з паротягами та чи забезпечений нам вільний шлях до Києва. „Паротягами так само будете забезпечені, є вони і на ст. Волочиськ і в Проскурові. Шлях на Київ, бодай до Жмеринки, вже забезпечено”. До вказаних паротягів і вагонів я дав наказ виставити охорону та повідомив командира полку, що вже

можна полк завантажувати. Незабаром підійшли 1-ий і 2-ий курені з обозом і 1-ий курінь сотника Кириченка тихо, без огнів і криків почав ладуватися.

За годину, півтори курінь з обозом своїм завантажився. Подали паротяг і ешалон в бойовому поготівлі виїхав на Київ. За ним так само тихо і швидко ладувався 2-ий курінь, командантом якого був сотник Ластовченко. Виїхав і другий ешалон. Надворі стало світати. До ладування приступив і 3-ий курінь, в якуму їхав і штаб полку з полк. Капканом. Після закінчення ладування 3-го куреня, ешалон витягли на головну колію. У вагонах козаки на поготівлі: коло вагонів виставлено варту. Коли ж бачу раптово відчиняються двері зали стації і на перон вискачує група військових, а впереді командир V корпусу, високий, стрункий генерал-лейтенант, років 48-50, зупинився на пероні і став оглядати, ніби когось шукав. Побачивши мене (я стояв коло вагону) скорим кроком підійшов до мене і питав: „Що це за ешалон?” — „Третій курінь Богданівського полку” — відповідаю я. — „Куди ви йдете?” — „До Києва”. — „По чиєму наказу?” — „По наказу командира полку”. — „Я командр корпусу, якому ваш полк підлягає і наказую вам негайно виладуватися і відправитись на місце свого розташування!” — „Але я маю наказ командира полку виїхати до Києва!” — „Я відкликаю наказ вашого командрія полку, бо такого наказу я йому не давав і вам наказую ще раз негайно виладуватися і повернутися на своє місце розташування!” — „Наказ ваш я виконати не можу, бо маю наказ від командрія полку, свого безпосереднього начальника, крім того полк уже виїхав до Києва і мені з куренем немає чого тут лишатися”. — „Коли ви не виконаете моє наказу, то я силою вас заставлю його виконати, а для цього викличу військо!” — „Якщо ви, пане генерале, будете вживати проти нас силу, то і ми для цього підготовлені. Ось подивіться!” — і я йому показав на двері і вікна вагонів, де з гвинтівками на поготівлі до бою стояли козаки, а з дверей вагонів виглядали скоростріли з зарядженими стрічками набоїв, готові дати чергу. — „Ми готові й до збройної оборони, пане генерале!”

За час нашої розмови з генералом, полковник Капкан, що був у вагоні, не відізвався і не показався у вікні, ніби я сам мав розв'язати цю справу. Генерал подивився на вагони, мовчав, ніби щось зваживши, трохи подумав і заговорив уже спокійнішим тоном. Почав вмовляти повернутись, посилаєсь на присягу і революційний обов'язок перед „свободною Росією”, про загрозу німців, про те, що ми дәємо шкідливий приклад і іншим частинам залишати фронти і їхати в запілля і т. ін. На все це я йому відповів: „Ми маємо наказ прибути до Києва, якому загрожують большевики, як і нашому Урядові і Центральній Раді, і цей наказ виконуємо. Полк уже в дорозі до Києва, лише мій курінь має його доганяти. Про події, що діються в Росії вам, пане генерале, відомо, а тому і ви повинні нас, як єдину українську частину, що примусово була вислана з Києва, зрозуміти і не чинити нам ніяких перешкод”. Я відсалютував йому і, не чекаючи відповіді, дав наказ від'їздити і сам увійшов до вагону. Ешалон поволі став рухатися. Я глянув у вікно. На пероні на тому ж місці стояв генерал, в оточенні свого штабу і ні на кого не дивився, як і не дивився і на наш ешалон, який все більш і більш набирає швидкості. — Я лише побачив, як генерал вийняв з кишені хусточку і витирає очі, ніби від сліз. Чи це були слізи жалю, чи розпачу, чи стиду за втрачений авторитет?

Дорога справді була вільна і ми без затримки посувалися до Києва. На стації Жмеринка ми довідалися, що наш 2-ий ешалон застав тут ешалон дивізіону панцерних авт, що їхали до Петрограду на виклик Керенського, та коли бульшевики захопили владу і Керенський утік, ешалон так і залишився на ст. Жмеринка. В дивізіоні були і українці-вояки, з якими порозумілися богданівці і намовили їх перейти самим і передати панцерки до Богданівського полку. Вони погоджувалися на це, але тому, що серед солдат і старшин більшість були не українці, які не погоджувались перейти до богданівців, то їх негайно обеззброєно, а панцерники забрано силою. Таким чином Богданівці „здобули” 8 панцерників, що потім брали участь в боях в Полтаві і на вулицях Києва і під Арсеналом.

(Закінчення на стор. 14-ї)

Д-р Степан Ріпецький, четар УСС.

ДЕЯКІ ВИГАДАНІ Й СУПЕРЕЧНІ ТВЕРДЖЕННЯ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ*)

Dr. Stephen Ripetzky, Lt., USS: THE BATTLE OF KRUTY; CONTROVERSIAL AND IMAGINARY EVIDENCES

This article is the continuation of the one published previously on our pages. Many factual details and evidences are presented concerning

the action that took place on January 29—30, 1919 at Kruty.

Ця стаття — наче доповнення статті цього самого Автора „Бій під Крутами в світлі української військової історіографії” в ч. 2 нашого журналу.

Ред.

1. Дата бою під Крутами

Не всім відомо, що дата бою під Крутами — спірна. Загальноприйнята дата цього бою — день 29 січня 1918 р. Майже всі його учасники подають її, як дійсну. Але в нашій історіографії подається і другу дату цієї події — 30 січня 1918 р. Подав її вперше Б. Монкевич

(Закінчення статті „Як Богданівці зустріли жовтневу революцію”)

Доїхали ми до Києва без великих пригод. Виладувалися на ст. Київ — вантажний I, звідки в липні німці виїхали на фронт. Полк розмістився на Солом'янці, в гарматній військовій школі, а потім за кілька днів перейшли на Печерськ, на Московську вулицю поруч з Арсеналом, в казарми, де під час війни містився шпиталь. Це був найбільш збольшевичений район, там були: саперний батальйон, pontonний, запасні піхотний і гарматний полки та панцерні й інженерські частини. І на всі ці військові частини большевики мали великий вплив, бо комітет їх містився в бувшому царському палаці.

І ми, Богданівці, мусіли всім тим частинам і комітетові протиставитись і нести охорону на Печерську і в місті. В ніч на 25 листопада 1917 року Богданівці обеззброїли всі збольшевичені частини, що стояли в Печерську, в Дарниці та на Слобідці і всіх солдат не-українців відправили за межі України. І тому на деякий час большевики в Києві присмирніли і не відважувалися виступати для захоплення влади в Україні. Вони готували наступ ззовні.

(1929). Він також перед тим у своїй статті в календарі „Червоної Калини” на рік 1923 подав ще іншу дату бою — день 1 лютого 1918. За Монкевичем — дату 30 січня повторив А. Фіголь (1931) і Д. Дорошенко (1932), а пізніше прийняв її також З. Стефанів.

На тему цієї контроверсії була опублікована в „Гомоні України” 1957 р. ч. 5 стаття П. М. „До уточнення січневих дат”, у якій автор признає рацію Д. Дорошенкові і З. Стефанову, бо — мовляв — „якщо вони прийняли дату 30 січня, а не 29 січня, то це мусіло статись у висліді їхньої провірки автентичних документів”. Аргументація П. М. не є переконлива, бо Д. Дорошенко не покликується на ніякі автентичні документи, зате в тексті своєї книги (Історія України I) цитує статтю Монкевича з 1929 року, якою він в цілості і в деталях користувався. Коли ж Монкевич у своєму спогаді подає цілий ряд інших помилкових тверджень, то можна припускати, що й подана ним дата бою невірна.

Вкінці треба зауважити, що советська історіографія (Антонов-Овсієнко, 1924) подає, що бій під Крутами тривав два дні, а саме: „продовжився увесь день і закінчився 30 січня”. Отже властивий бій тривав весь день 29 січня, а закінчився остаточно зайняттям цілого району Крут большевицьким військом наступного дня — 30 січня 1918 р.

2. Які частини боролися під Крутами?

В загальній опінії нашого громадянства зачірпився мильний погляд, що під Крутами бо-

*) У попередньому числі (2) нашого журналу пропущено в статті того ж Автора про „Бій під Крутами”, на 4-ій стор. у виказі джерел-спогадів — прізвище автора М. Михайлика (1932), — а помилкова дата конференції українського студентства у Львові: замість 21 січня, має бути: 21 і 22 березня 1931 р.

ролися тільки добровольці-студенти, сформовані в Студентськім Курені. Інші, більш обережні автори, твердять, що хоч Студентський Курінь не був єдиною частиною, що боролася під Крутами, то все таки він був головною силою оборони Крут. Це останнє твердження подав ще недавно В. Янів, в брошурі опублікованій англійською мовою (1958), де він за М. Михайліком помилково твердить, що Студентський Курінь числив 300, а Юнацька Школа тільки 250 бійців. Зокрема в 30-их рр. писали про студентів, як єдиних учасників Крутянського бою. В останніх часах те саме повторив ген. О. Удовиченко, не згадавши ні словом в книзі „Україна в війні за державність“ (1954), про Першу Юнацьку Військову Школу, яка в дійсності була головною військовою частиною, що винесла на собі тягар Крутянського бою, в силі чотирьох сотень добре вишколених юнаків, із 16-ма скорострілами, під командою сот. А. Гончаренка, який одночасно керував цілим боєм. Студенти-добровольці творили тільки четверту частину загального бойового стану. Все-таки переважна більшість мемуаристів і істориків стверджує рішальну роль Юнацької Школи в бою під Крутами.

Також помилковим є переконання, що під Крути вийхав з Києва цілий Студентський Курінь і як такий брав участь в бою. Разом з тим, В. Янів, С. Довгаль, М. Михайлік, С. Збаразький і інші, подають значно перебільшену скількість його бойовиків — 300. Б. Монкевич, А. Фіголь, З. Стефанів — подають 250, О. Удовиченко — 200, а Д. Дорошенко і Л. Л. подають лучну скількість Студентського Куреня і Юнацької Школи — перший 250, а другий 200. Щойно минулого року, всупереч усім повищим твердженням, почали деякі автори подавати згідно з правдивим станом справи — за мемуаристами А. Гончаренком і І. Лоським, що під Крути вийхав з Києва не цілий Студентський Курінь, а тільки його I-ша сотня. Друга сотня осталася в Києві, де брала участь в ліквідації більшевицького повстання. Скількість бойовиків цієї I-ої сотні подають майже згідно: І. Лоський — 116, а А. Гончаренко — 115-130. Цю цифру потверджують також заподання І. Шарого, який пише, що в дорозі на Крути січовики-студенти в силі одної сотні роз-

містилися в потязі в двох санітарних вагонах. Знову М. Садовський (1958), не знати на якій підставі, нараховує їх на 220 люда. Суперечності в цьому питанні тривають даліше. Центральний Союз Українського Студентства у відозві з нагоди 40-річчя бою під Крутами (1958) даліше говорить про 300 студентів.

Такі ж помилкові дані існують і щодо сили і скількості бойовиків Юнацької Школи. Ми згадали вище авторів, які взагалі не говорять про Юнацьку Школу. Інші (Д. Дорошенко, Л. Л.) говорять про коло 100, М. Садовський і І. Лоський про 200, а М. Михайлік і З. Стефанів подають коло 250 юнаків. Командант Юнацької Школи, А. Гончаренко, подає число юнаків (4 сотні) — понад 350. Ця цифра, з огляду на особу інформатора — найбільш зближена до правди.

Згідно з твердженнями деяких мемуаристів — в бою під Крутами брав участь також відділ Вільного Козацтва (Л. Л., І. Лоський, М. Михайлік, Д. Дорошенко), яких силу подають на 20, інші на 40, а Д. Дорошенко аж на 100 чоловік. Їх військову вартість, характер і поведінку оцінюють дуже суперечно. А. Гончаренко перечить немов би такий відділ брав участь в Крутянському бою. Про визначну участь старшини-артилериста сот. С. Лощенка в бою з одною гарматою — усі згідні.

Загальна скількість усіх бойовиків в бою подається більшістю усіх мемуаристів і істориків згідно — на 500-600 (Гончаренко, Михайлік, Довгаль, Юрченко, Янів, Стефанів, Садовський, Битинський, Збаразький і інші). Твердження Монкевича, Л. Л., Д. Дорошенка, Удовиченка і інших, які подають загальну скількість бойовиків на коло 300, або менше — нема підстави прийняти за дійсні.

Також щодо скількості скорострілів, які діяли під Крутами — є поважні суперечності. М. Михайлік подає здуману скількість 40 скорострілів, а знову Л. Л., Лоський і Збаразький — говорять про „кілька“ скорострілів. Більш зближена до правди є інформація М. Садовського про 10-12 скорострілів. В дійсності — як заявляє Гончаренко — Юнацька Школа диспонувала в бою 16 скорострілами. Студентська сотня не мала їх взагалі.

3. Назва Студентського Куреня

Назва всякої військової частини — це питання не без особливого значення. Воєнно-історичне ім'я бойової спільноти — це її велика цінність і всякий історик прикладає серйозну вагу до цього питання. Яка ж була назва цієї військової частини, що створилася в Києві із студентів-добровольців в половині січня 1918 р.? Це питання також спірне. В основі усі мемуаристи і історики погоджуються на таку: „Студентський Курінь”. (Подана Мондевичем в 1923 р. назва „Студентський Полк” чудумана). Коли ж ця назва є вже безсумнівно устійнена, то треба ще розв'язати питання про дальші додатки до тієї основної назви. Більшість мемуаристів і авторів додає ще до цієї основної назви, слова „Січових Стрільців”. Отже повна назва мала б звучати: „Студентський Курінь Січових Стрільців”. Таку повну назву подають: І. Лоський, В. Янів, Б. Мондевич, А. Фіголь, З. Стефанів, В. Кучабський, О. Думін і інші, а В. Філонович і Л. Л. ставляють додаток: „Січовий”. Д. Дорошенко і З. Стефанів називають ще цей курінь „Помічний”. З якого джерела подано це слово — невідомо. За С. Довгалем — М. Битинський подає іншу назву: „Київський Студентський Курінь”, та заявляє, що всі інші назви, якими охрещено цей курінь, як Помічний, Бойовий, Січовий і т. п. є неправдиві.

На мою думку твердження М. Битинського помилкові, бо курінь таки називався: „Студентський Курінь Січових Стрільців”, як це подав І. Лоський і інші. Це мое твердження знаходить повне узасаднення в статті-спогаді студента-учасника бою під Крутами, Івана Шарого, опублікований в два місяці після бою, п. з. „Січовики під Крутами”, де автор кілька разів пише: „наша сотня січових стрільців...” та підписав себе під цією статтею: Січовик Іван Шарий. І. Лоський і інші усе називають членів Студентського Куреня січовиками. Також М. Грушевський пише: „січовики Студентського Куреня”.

4. Генеза Студентського Куреня

Щодо самої генези Студентського Куреня є деякі контроверсії між мемуаристами і іншими авторами. Майже всі вони згідно стверджують, що ідея постання Студентського Куреня

була здійснена в Києві після заклику УЦРади до української молоді до оборони загроженої столиці в половині січня 1918 р. на вічі українського студентства київських університетів та на загальних зборах учнів двох старших клас Кирило-Методіївської гімназії. Після тих зборів почалася реєстрація добровольців-студентів, їх перехід до будинку куреня і військовий вишкіл необізнаних з військовим ремеслом добровольців.

Супроти повищих, загально устійнених фактів, стоять відокремлено твердження М. Битинського, який покликується на спогади С. Довгала (1948), кол. помічника командира Студентського Куреня, а саме, що Студентський Курінь був зорганізований ще на початку листопада 1917 р. С. Довгаль подає, що його командиром був, призначений УЦРадою, сот. Ган.

В такому разі невиясненим остається факт сформування в тім же часі (осені 1917 р.) так зв. „Бойового Куреня” при УЦРаді, що відбував сторожеву службу в її будинку. Пише про це в своїй статті М. Садовський. Цей курінь творили студенти і гімназисти і він підлягав командирові УЦРади, згаданому вище, сот. Ганові. І. Лоський вияснює, що ця добровольча військова частина називалася „Бойовий Курінь Української Партиї Соціялістів-Революціонерів”. Він подає згідно з М. Садовським, що в його склад входили студенти та гімназисти та, що його завданням була охорона будинку УЦРади та міліційна служба в місті. В описі військової паради, що відбулася в Києві дня 22 листопада 1917 р. з нагоди проголошення Української Народної Республіки (З-й Універсал), в якому вичислено усі військові частини, які дефілювали перед Урядом УЦРади, нема згадки про „Студентський Курінь”, а зате згадано „міліцію українських соціялістів-революціонерів”, себто „Бойовий Курінь УПСР”, про який говорить вище І. Лоський.

Отже можна вважати зовсім певним, що була це якраз та сама добровольчо-військова частина, про яку говорять Битинський і Довгаль і називають її Київським Студентським Куренем, яка дійсно постала з початком листопада 1917 р. із студентів і гімназистів та яка виконувала в той час окремі завдання. Однак не можна ідентифікувати її із „Студентським

Куренем Січових Стрільців", що постав серед зовсім змінених обставин для оборони загроженої столиці в половині січня 1918 р., який був створений із нових людей та під іншою командою (командантом його був призначений — як твердять М. Садовський і І. Лоський та інші — старшина Король) і під новою назвою. Очевидно, що до нього включилися також студенти, які належали раніше до згадуваного „Бойового Куреня”.

5. Військовий вишкіл Студентського Куреня

М. Битинський боронить в своїй праці тезу, що частина Студентського Куреня, яка боролася під Крутами, була знаменито вишколена військово та мала велику бойову вартість. Як видно з попереднього уступу, він старається цю тезу доказати тим, що Студентський Куринь постав і вишколювався уже на три місяці перед боєм. Насувається питання: що ж таке спонукало Битинського піднятись такого трудного завдання, коли всіма учасниками Крутянського бою є стверджений та загально відомий факт, що бойовики Студентського Куреня були дуже слабо обучені у військовім ремеслі та недостаточно вишколені, бо їх спішний вишкіл тривав не цілих два тижні. О. Удовиченко твердить: „Муштрова підготовка цього куреня була примітивна, а щодо бойової — то майже ніякої”. І. Шарий (1918) пише: „Військової муштри мало хто знов зізнав... особливо мало знати ми стріляти”.

Битинський подає такі мотиви своєї тези: „Через те, що навколо цієї бойової студентської групи виникло найбільше необґрунтованих легенд, суперечних чуток і принаїдних наклепницьких закидів владі, що то ніби вона найбільше завинила у масовій загибелі того, похапцем зліплених куреня, висилкою до бою зовсім невправлених військово студентів, то над цією справою належить зупинитись до кладніше”. Отже Битинський, допускаючи теоретично раціональність повищих закидів під адресою української влади, дав себе засуджувати тим неслушним і тенденційним обвинуваченням УЦРади та прийняв неправильну лінію її оборони.

Йдучи цим неправильним шляхом оборони УЦРади, Битинський пішов ще дальше і твердить помилково за С. Довгалем, що Студент-

ський Куринь не тільки був добре вишколений для боротьби на фронті, але, що більше, він мав уже перед Крутянським боєм свою славну бойову історію, бо брав активну участь у вуличних боях з большевицькими повстанцями в Києві, в середині січня 1918 р., а сотні Студентського Куреня відобрали тоді повстанцям в штурмі готель „Прага”, відбили їх на Житіні базарі та боролись з ними під Арсеналом, на Подолі, товарівих стаціях і т. д.

Повищі твердження про участь Студентського Куреня в ліквідації большевицького повстання в Києві, в половині січня 1918 р., є невірні. Помилка авторів цих тверджень вийшла з тієї простої причини, що вони усталили дату повстання по старому календарному стилю, твердячи, що воно відбулося в половині січня 1918 р., а дату бою під Крутами подали по новому стилю на день 29 січня. Тому й вийшла з необережності оця помилка щодо календарних дат, що ніби большевицьке повстання в Києві мало місце коло два тижні перед Крутянським боєм. В ліквідації цього повстання вправді брали також участь відділи Студентського Куреня під проводом пор. С. Довгала, але це були ті частини, які залишились в Києві після виїзду 1-ої сотні під Крутами. Ця сотня виїздила на фронт 27 січня, себто якраз в тім моменті, коли починалось повстання. Отож ясно, що ніхто з крутянців не міг брати участі в ліквідації цього повстання при кінці січня 1918 року.

Але поминаючи помилковість оспорюваних тверджень, думаємо, що вся повища оборона УЦРади зовсім зайва. Бо ж київська студентська молодь добровільно, з власної ідейної спонуки зорганізувала свою військову формaciю. Вона сама вирішила жертвувати себе для ідеї, для оборони власної, щойно створеної, незалежної держави. Ця молодь, не зважаючи на свій недостаточний воєнний вишкіл, добровільно, з захопленням виїхала на Крутами, щоб там виконати свій національний обов'язок, так, як це робила молодь всіх поневолених націй в моменті грізної національної небезпеки. Студент І. Шарий так пише в два місяці після бою: „Ми бачили, що Україна гине... Час прийшов і нам взятись за рушниці; і ми взялися... Ми одважились вмерти за край, за народ, за свою дорогу мрію-ідею: вільну, визволену

Україну!" І так само думали, і те саме робили вперше в новітній історії українського народу їхні попередники: Українські Січові Стрільці, які також невищколені і необучені, в своїм першім карпатськім бою під Нижніми Верещицями у вересні 1914 р., щойно при зустрічі з ворогом училися уживати кріса і стріляти. І ніхто за те не зважився обвинувачувати тодішній український політичний провід, який закликав невищколену військово українську молодь до боротьби проти Московщини.

Тому нема ніякого змислу боронити владу УЦРади перед згаданими „наклепницькими закидами”, бо вони в своїй основі не є узасаднені, та знецінюють ідейно-моральну вартість подвигу української молоді.

6. Час тривання бою

Посьогодні не устійнено ходу бою під Крутами. В цій короткій статті проаналізуємо тільки один момент: час тривання бою. Усталення цього питання є дуже важливим для вірної характеристики бою і оцінки його воєнного значення. Переважна більшість авторів стверджує згідно з дійсністю, що бій тривав цілий день без перерви; почався перед 9-ою год. рано і був ведений з непослабленою інтенсивністю до пізнього вечора. Цей факт стверджують понад всякий сумнів командант бою, сот. А. Гончаренко, та майже всі його учасники і історики (Стефанів, Битинський). Стверджують це також і большевицькі джерела. Всупереч цьому, Б. Монкевич ще в 1923 р. поширив здуману інформацію, що бій тривав тільки... дві години, а в іншій своїй статті в 1929 р. поправив це своє твердження на 4-5 годин, подаючи, що бій розпочався щойно по полуудні о год. 2-їй. За Монкевичем повторили це невірне твердження Д. Дорошенко і А. Фіголь, а недавно (1954, 1958) також О. Удовиченко і М. Садовський.

Коли навіть большевицькі джерела подають, що „бій за Крути продовжувався весь день (29 січня) і закінчився 30 січня...” (1924, 1957), то наш несолідний мемуарист спотворює образ великого, цілоденного бою до невеличкої сутички, в якій — мовляв — майже всі учасники були протягом пару годин оточені ворогом і змасакровані. Так, замість історичної правди про завзятий, цілодений, керо-

Р. Купчинський

В ПЕРЕД

Степи. Кругом потопа сонця,
Пустус вітер у траві,
Далеко, ген — у синяві
Село чекас оборонця.
Який простір! Яка краса!
Сміються сині небеса,
Сміються хмари яснокрилі,
Орел дрімає на могилі...
А коні курячуздіймають,
А коні землю рвуть
Закутими копитами.
Почули степ, пристанули
І ніздра розширятися,
І ржуть.

„Вперед!” І знову грянули
В погоню за розбитими.
Великдень нам у груді.
І пісня котиться в просторі,
Як бистра хвиля в Синім Морі,
А сонце, сонце всюди
І всюди Божий рай...
Хто нам казати важиться,
Що це невольний край,
Виходь на бій! Покажеться!
Нечайно бліск і свист і гук,
Аж охнула могила.
Вони! „Позір! Шаблі до рук!”

І курява покрила.

1919

ваний жертвою і совісною командою бій під Крутами, закінчений пляновим відступом по наказу тої ж команди — закріпилася фальшиві пам'ять і легенда про трагедію і загибель „оточених і без проводу оставленіх 300 студентів”.

У цій, другій з ряду, статті про історіографію Крутянського бою, ми не вяснили та не проаналізували ще усіх моментів, які відносяться до дальшої, основної частини нашої проблеми, а саме, перебігу та закінчення цього бою. Такі питання, як: хто і як командував боєм; ворожі сили і їх акція; деталі перебігу бою; легенда про дезертирство штабу; українські втрати; закінчення бою і відворот та подібні інші питання, які також є суперечливо, помилково і невірно представлені в нашій історіографії — треба буде вяснити додатково.

Зенон Стефанів

ПАНЦЕРНІ ВІЙСЬКА

Capt. Zenon Stefaniw, UNA: ARMORED TROOPS

This Ukrainian military historian is continuing the series of articles on the American Armed Forces and their weapons and equipment. This article deals with the armored troops of the US Army.

Панцерні або бронетанкові війська є продуктом машинного періоду війни, періоду багатомільйонових армій, автоматизації зброї і механізації всієї бойової діяльності. Тільки високорозвинена індустрія може забезпечити масові армії бойовою технікою найліпшої якості і у великий кількості.

Панцерія не має своїх попередників, всупереч поглядові, що зайняла місце класичної кінноти, — але становить зовсім новий рід військ, хоча з короткою, але багатою на події історією.

Означення „панцерія” або „бронетанкові війська” не є синонімом виключно танків. Панцерія — це з'єднання получених різних родів зброї, а саме танків, піхоти, артилерії і саперів. Цей рід зброї характеризує одна велика індивідуальна прикмета, а то — гнучка, рухо-

Назва „танк” походить від імені його винахідника британського полковника Танка-Буррела (Thomas Tank-Burral).

Американська панцерна дивізія (Armored division) поруч з піхотною і повітряно-десант-

Середній танк М-48 Е2

ною є одним із трьох типів основних великих з'єднань суходільних військ.

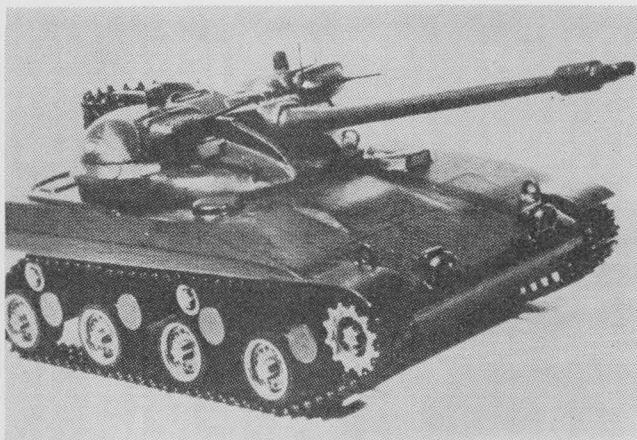
Коротка організаційна схема теперішньої панцерної дивізії, в порівнянні з піхотною, виглядає так:

1. Дивізія складається із чотирьох танкових куренів і чотирьох куренів панцерної піхоти; піхотна дивізія має п'ять бойових загонів і один танковий курінь.

2. Інженерний курінь (сапери) із чотирьох сотень і одної мостової сотні; піх. дивізія — інженерний курінь 5-сотенного складу без мостової сотні.

3. Курінь постачання в панцерній, в піхотній сотні постачання.

4. Піхотна дивізія має один транспортовий курінь, що має засоби до перевозу бойових елементів двох бойових загонів, натомість всі курені панцерної дивізії мають органічні засоби до негайногого транспорту всіх бойових елементів.

Легкий танк Т-92

ма і величезна потужність вогню. Завдяки тому панцерні війська можуть виконувати в скорому темпі різного роду оперативні дії в наступці і обороні, що має особливе значення при співдії з повітряно-десантними військами.

5. В складі панцерної дивізії є три курені польової артилерії по 5 батарей, батерія 6 гармат 105 мм калібру; в піхотній тільки один курінь. Обидві дивізії мають по одному комбінованому гарматньому куріневі: дві батареї 155 мм гаубиць, одна 8-цил. гаубиця і одна ракетна.

Важкий танк М-103

6. Однаково організовані в обох дивізіях: панцерно-розвідувальний ескадрон, курінь зв'язку і курені медично-санітарний і технічний, дивізійні обози та сотні — авіаційна і адміністративна.

7. Особовий стан панцерної дивізії, за штатом: 921 старшин, 90 бунчужних (Warrant officers) 13,606 підстаршин і рядових; піхотної: 820 — 64 — 12,864.

Бойовий панцеровіз М-59

8. В склад панцерної дивізії входить 360 танкін, 714 панцеровозів та 987 — 2½ і 5-тоннних вантажних авт.

Минула світова війна дає багато доказів на те, що панцерні і механізовані з'єднання в повні оправдали покладені на них надії. Танк був

Д-р Роман О. Климкевич

КОЗАЦЬКЕ РОДОВЕ ЗНАКІВНИЦТВО

Dr. Roman Klymkewicz: KOZAK TYPE OF INSIGNIA

The author — an authority on heraldry — is concerned with heraldry of the Kozak Period of the 17th and 18th centuries in Ukraine. He traces the development of Kozak heraldry under the influence of the spirit of the times, the special traditional Ukrainian military-kozak types, etc.

Духовість українського козацтва — державотворчого чинника, провідної верстви та панівного стану України XVII і XVIII століть — проявилася не тільки в державному, суспільному й господарському житті, але теж в усіх ділянках духового життя, як у письменстві, мистецтві й теж в емблематиці. Вояцька духовість позначилася в тогочасній українській геральдиці й сфрагістиці не менше виразисто, ніж в управлінні поділі Української Козацької Держави на полки, сотні й т. д., в будівництві гетьманської доби (козацьке барокко), чи усній словесності (думи).

Козацтво виявилося самостійним творчим чинником в історії українського знаківництва

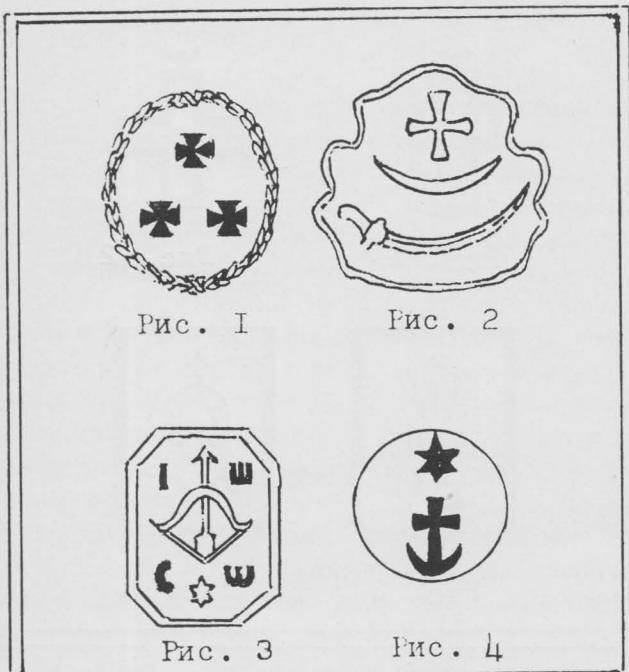
всюди на всіх театрах воєнних дій, ні одна велика битва не обійшлася без його участі.

Безперечно, що танк ще машина крихка в порівнянні з великими воєнними зусиллями, вже після 2-3 тисяч проїзджених миль виходить із ладу. Бій і перекидання на гусеницях спричиняють великий знос і втрату матеріальних частин. Наприклад, в часі кампанії у Франції 1944 року треба було вимінювати в американській армії кожного місяця 500 танків і 2400 інших гусеничних машин. Танки зуживають дуже багато пального і часто під час бою і маршів оставалися без нього.

Воєнні акції 1939—45 рр. мали великий вплив на розвиток і організацію панцерних військ; з цілою певністю можна ствердити, що танк як бойова машина, зайняв одно із перших місць в області воєнного діла, як могутній засіб боротьби.

і його дотичне культурне надбання виказує три особливі ціхи:

а) Козацька емблематика відмінна від староукраїнської емблематики, яка за часів Київської, Галицько-володимирської та Литовсько-руської держав була безсумнівно самородною та завершеною цілістю, хоча в деякій мірі нав'язують первні козацької емблематики до великої колишньої традиції.

I. Таблиця (давні взірці)

Рис. 1. Герб гетьмана Івана Самойловича на основі малюнку в літописі Величка (степові хрести).

Рис. 2. Герб гетьмана Петра Дорошенка на основі виображення на його нагробнику в Ярополчі (лапковий хрест).

Рис. 3. Печать остерського сотника Якова Шафрана.

Рис. 4. Емблеми з печатки остерського городового отамана Василя Щупаки.

б) Притаманність козацької емблематики проявляється не тільки в порівнянні її зі староукраїнськими взірцями, але теж у порівнянні з емблематикою тогочасних сусідів України, як Молдавщини, Польщі, Московщини, Туреччини та інших, що особливо замітне з огляду на часті займанщини, союзи, взаємні культурні впливи, тощо.

в) Козацька емблематика витворила свій особливий стиль, що прийнявся не тільки в вій-

ськових кругах, але опісля став добром усього народу, отже козацтво створило нову добу самобутньої її національної геральдики та сфрагістики, яка своїм суто військовим змістом і своєю вояцькою символікою вирізняється серед усіх тогочасних, як теж давніших і пізніших, національних стилів європейської емблематики.

Притаманний козацький стиль виказався в усіх ділянках геральдики і сфрагістики: в державній, земській, військовій, міській, урядовій, родовій, особистій і навіть у церковній. В нашій статті зосереджуємося виключно на родово-особистій ділянці, яка являється найкращим доказом на те, що вояцька духовість Гетьманату проникнула не тільки державне і військове життя, але теж охопила й найдрібніші клітини Українства та залишила на них свій тривкий слід на століття. Тому це приглянемося передусім родовим гербам, заторкаючи часами сфрагістику, як найближчу до геральдики вітку знаківництва та її дуже частого натхненника.

Особливість козацької родової геральдики виступає не так у побічних чи другорядних для герботворення справах (форма щиту, його прикраса, себто т. зв. гербове оточення, сполука барв і т. д.) як у самому змісті гербів, отже в т. зв. „титлах“ (нащитних фігурах) і їхній символіці. Титла, якими залюбки користувалися козацькі роди, діляться на три основні частини, а саме:

- Зброя (шаблі, мечі, стріли й луки).
- Небесні світила (сонце, місяць і зорі).
- Хрести (лапкові, запорозькі чи степові, грецькі й інші).

Рідше видніють інші титла, як вежі, серця й т. д., але її властива вояцька символіка (серце — ознака щирості й відвартості, вежа — ознака сталості й могутності).

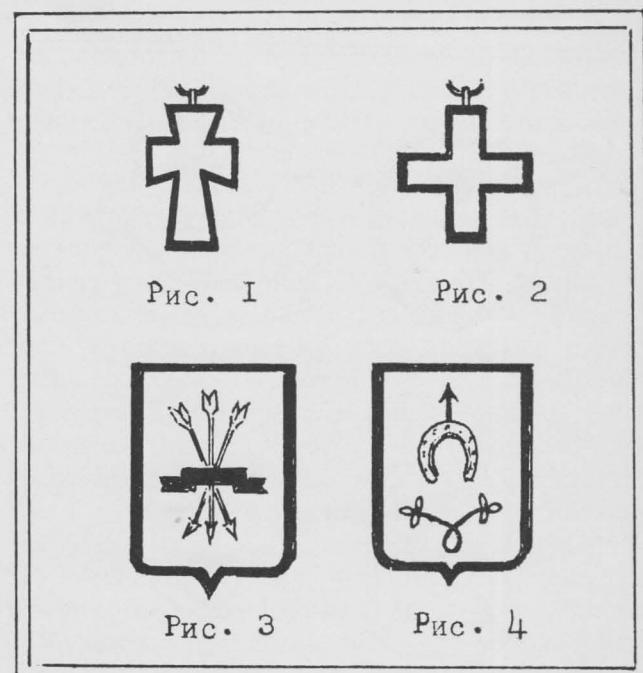
Козацька родова емблематика в дечому відмінна від державної чи військової своїми титлами і тут важно відмітити, що кожна з віток козацької емблематики визначається своєрідною притаманністю та сталістю, хоча всі вони мають одне спільне, а саме вояцьку символіку. В державних і державно-військових інсигніях видніть виображення збройних мужів. Лицар-козак зо самопалом появився в XVI столітті на печаті Запорозького війська і був його гер-

бом аж до кінця Козаччини. Крім того він був за Української Козацької Держави гербом Гетьманщини, в дещо розширеному виді гербом Запоріжжя, як самоуправної територіяльної одиниці цієї ж держави, а в XVIII столітті вважався він навіть національним гербом¹⁾). Київський Архистратиг — колишній печатний знак Мономаховичів і опісля герб Києва й Київщини — виступає, як герб Руси-України, на корогвій бердиші гетьмана Богдана Хмельницького, на козацьких червоних і малинових корогвах, а на печаті Малоросійської Колегії як герб Київського великого князівства²⁾). Збройний вершник був печатним знаком гетьмана Юрія Хмельницького в його князівстві під турецькою опікою³⁾). На печатях запорозьких паланок у XVIII столітті, отже в військово-земській емблематіці, находилися виображення звірів (лев, кінь, олень, птахи — символи вояцьких прикмет, як відваги, швидкості, зручності т. д.) і зброї (стріли, списи, тощо)⁴⁾.

Приглянемося тепер зразковим титлам козацької родової геральдики, а саме зброї, небесним світилом і хрестам, про яких каже один із передових українських геральдиків: „В цих образах знаходила козацька геральдика символи для певного роду конкретних понять, якими жила і мислила тодішня українська провідна воєнна верства, що стала носієм народних і державних ідеалів та репрезентантом національної культури України”⁵⁾.

Зброя з різних віків міститься в козацьких гербах. Середньовічний меч, яким козацтво ніколи не користувалося, бачимо в гербі гетьмана Дам'яна Многогрішного, як стародавній символ хоробрості. До зброї, що знаходила своє примінення в середньовіччі, але теж і на початках Козаччини, належать стріли (напр.

герби гетьмана Івана Брюховецького, Павла Полуботка й Івана Скоропадського). Шабля, як новіша і тогочасна зброя, видніє в гербі гетьмана Петра Дорошенка. Лук — за часів Козаччини частинно передавнена зброя — бачимо на печатях сотника остерського Якова Шафрана й Суховія, якого звали „ханским гетьманом”. Тут вкажемо ще на загальну ге-

П. Таблиця (новітні взірці)

Рис. 1. Хрест Симона Петлори (основні зариси — степовий хрест).

Рис. 2. Залізний Хрест (основні зариси — грецький хрест).

Рис. 3. Сучасне виображення родового гербу Скоропадських.

Рис. 4. Герб Святослава Шрамченка — капітана-лейтенанта Української Воєнно-чорноморської Флоти.

1) Климкевич Р. О. Герб — Лицар-козак зо самопалом. „Музейні Вісти”. Онтаріо 1957, ч. 2.

2) Битинський, М. Герб — Св. Архистратиг Михаїл Київський. „Віра й Культура”, Вінніпег, 195 ч. 12 і 1957 чч. 2, 7, 10-11, 12. Климкевич, Р. О. Київський Архистратиг. „Київ”, Філадельфія, 1956, ч. 5. Крип'якевич, І. Пралор Богдана Хмельницького. Львів.

3) Прокопович, В. Сфрагістичні етюди. „Записки НТШ”, том 163. Париж-Нью Йорк, 1954, ст. 76 і 79.

4) Эварніцкий, Д. Істория Запорожских казаков, т. II. СПб. 1895.

5) Битинський, М. Знамена українських гетьманів. „Рід і Знамено”, зшиток 4, 1947.

ральдичну символіку зброї: лук — сила свідома своєї цілі, а стріли — бойова готовість. Цікаво відмітити, що вогнепальна зброя виступає дуже рідко в козацьких гербах, що вказує на те, що козацтво милувалося в стародавній символіці, хоча творило зовсім нові герби. Зате вогнепальна зброя, як т. зв. арматура, виступає залюбленими в оточенні різних гербів: Запорозького війська, як державно-військового, та Богдана Хмельницького, як родового гербів. Виймковим під цим оглядом титлом явля-

ється самопал (рушниця) в вище згаданому гербі Запорозького війська, як теж пізнішому гербі Чорноморського козацького війська.

З небесних світил виступають зорі й місяць значно частіше в козацькій родовій геральдиці, ніж сонце. Найвизначніші приклади, це півмісяць у гербі гетьмана Петра Дорошенка і зорі в гербі гетьмана Івана Брюховецького. Сонце появлялося частіше на козацьких корогвах. Небесні світила ввійшли в козацьку геральдику під впливом Сходу й до цього погляду прихиляється вповні один із чільних українських геральдиків — В. Сенютович-Бережний⁶). Ми однаке вважаємо, що тут були теж впливи західної геральдики, в якій небесні світила часто мають вояцьку символіку (сонце вважалося в старину осяяним щитом⁷), зорі представляють блискучу славу, а місяць означає наділення високими прикметами) і впливи староукраїнської емблематики (княжі стяги, знамена визначних середньовічних родів, сонце в гербі Поділля й т. д.), як теж залишки староукраїнської мітології, в якій Даждобог-сонце являється предком усього народу, а місяць богатирем-князенком і навіть божеством (тут вкажемо на цінну працю Б. Краєцева: До проблеми Тура-Сварога-Трояна). Вплив Сходу однаке незаперечний і він вказує на те, як козацтво творило нову культуру на межі двох світів, продовжуючи цим вікове завдання України.

Три відміни хрестів виступають переважно в козацькій геральдиці. Лапковий хрест, знаний у західно-европейській геральдиці, що має вгнуті лінії рамен, і його відміна, що має теж вигнуті окраї рамен, виступає тільки в козацьких гербах (напр. гетьманів Павла Тетері, Павла Полуботка й Петра Дорошенка). Степовий або запорозький хрест, що має дуже розширені рамена з простими лініями, вміщували козаки на своїх корогвах, знаменах і значках, як теж на гербах (напр. герб гетьмана Івана Самійловича). Такі ж хрести ставили козаки на могилах своїх побратимів у степу та звідтіля ж їхня назва. Важно пригадати, що цей хрест досі залишився в житті українських збройних сил: хрести на могилах стрільців у Галичині, Хрест Симона Петлюри та інші сучасні укра-

їнські емблеми. Рівнорамений грецький хрест з простими лініями виступав переважно на козацьких прапорах. Види козацьких хрестів часто в'яжуться з собою, один з одного виходить і розвивається. Символіка хреста в козацьких гербах християнсько-лицарська: кров пролита за віру!

В деяких гербах виступають однородні титла, напр. три стріли в гербі Скоропадських, три хрести в гербі гетьмана Івана Самійловича, або зоря й півмісяць у печаті остерського городового отамана Василя Щупаки. В інших гербах помітні сполуки двох з усіх трьох титлових груп, напр. зорі й стріли в гетьмана Івана Брюховецького, а подекуди всі три основні емблеми, напр. шабля, хрест і півмісяць у гетьмана Петра Дорошенка. В козацьких гербах помітна теж сталість порядку й сполуки барв, а саме т. зв. „металі” (золото й срібло) кладуться майже завжди на т. зв. тинктурні барви, передусім на блакитну й червону, бо чорна, зелена й багрова вживалися в козацькій геральдиці дуже рідко. Остання барва, звана теж малиновою, появлялася за те часто на козацьких прапорах.

Джерелом козацької геральдики слід уважати в першу чергу козацьку сфрагістику, а саме печатні знаки старшини, що стали появлятися на переломі XVI і XVII століття. „Численні герби тодішні народилися з печаток: хрести, півмісяці, шаблі, стріли й серця — улюблени емблеми сфрагістичні того часу, зробились знаменами геральдичними козачої старшини” — каже В. Прокопович⁸). Цей же автор каже⁹: „За часів нашої відродженої державності, від Богдана Хмельницького почавши і аж до кінця гетьманства, навіть і по його скасуванні, сфрагістика, разом з геральдикою, новий стимул до розвитку отримали. До печаток гербових стародавньої шляхти, здебільшого з емблемами своєрідними українськими, додаються печатки новоявленого панства, отієї старшини козачої, що з неї походить більша частина „благородныхъ фамилій” Лівобережжя”. Із скромних початків виросла ціла замкнена в собі система козацької родової геральдики, як це

⁶⁾ з приватного листування.

⁷⁾ Gruendel, P. Die Wappensymbolik. Leipzig 1907. S. 40, 54 u. 56.

⁸⁾ Прокопович, В. Там же ст. 65.

⁹⁾ Прокопович, В. Там же ст. 76.

Д-р О. Утристко,
Нюарк, Н. Дж.

БРОНЕПОЇЗДИ В УГА

Dr. O. Utrysko, Lt., UHA: ARMORED RAILROAD TRAINS OF THE UHA

Former officer of the Ukrainian Halitsian Army, a lawyer by profession, presents highlights from the history of the three armored railroad

trains used by the UHA in their operations against the Polish Army in Western Ukraine during 1918—1919.

Д-р Осип Утристко

(панцерні поїзди), якими користувалася УГА у бойових діях на протипольському фронті в рр. 1918/1919. Щойно в останньому часі я віднайшов деяких осіб з обслуги тих частин УГА і як живий ще учасник боїв на протипольському фронті під Львовом та м. ін. один із залоги

*) Залишено авторові скрізь його термінологію „поїзди”-„бронепоїзди”, вживані в тому часі, дармащо, правильніше вживати „бронепотяги”. — Редакція.

(Закінчення статті „Козацьке родове знаківництво”) влучно каже В. Сенютович-Бережний¹⁰⁾: „Після повстання Хмельницького, козацька старшина, наслідуючи шляхтичів, почала й собі заводити герби. Спочатку вони мали примітивну форму, але вже з половиною XVIII ст. перетворилися в правильні герби”. Замітно, що деякі козацькі старшини, які належали до старадавньої шляхти, повинувалися теж цьому звичаєві і так напр. генеральний обозний Василь Борковський не вмістив на своїй печаті власного родового гербу „Лебедя”, лише хрест і шаблю!

¹⁰⁾ Сенютович-Бережний В. Геральдика. „Ми і Світ”. Париж, 1953, ч. 9.

бронепоїзду УГА ч. 2 на відтинку зал. лінії Рудки-Комарно-Любіню вел.-Ставчани-Оборожин-Басівка-Глинна Наварія-Пустомити, хочу поділитись з читачами своїм спогадом.

Таких бронепоїздів УГА на терені ЗУНР було в тому часі три. Зокрема два бронепоїзди, початково примітивної конструкції були: ч. 1 — діяв на зал. лінії Самбір-Хирів під командою пор. Осипа Бережницького з обслугою поверх 20 людей при шести скорострілах. Бронепоїзд ч. 2 був під командою чет. Федя Шевця з Бенькової Вишні (біля Рудок). Оба бронепоїзди з своїми залогами у великій мірі причинилися до слави героїчної УГА. Фактичним конструктором одного з перших бронепоїздів ч. 2 був четар М. Солодуха (тепер в Канаді), який збудував його в другій половині грудня 1918 р. в зал. верстатах в Самборі і в Дрогобичі. З кінцем грудня 1918 р. чет. Солодуха разом з автором цього спогаду доставили цей

Найвизначнішими дослідниками козацької родової емблематики являються: Гр. Милорадович, О. Лазаревський, А. Стороженко, Г. Сотников, М. Слабченко, Ю. Нарбут, В. Модзялевський, Б. Барвінський, І. Крип'якевич, В. Прокопович, В. Сенютович-Бережний, М. Битинський та інші. Прецінні відносні матеріали ждуть на нових дослідників у збірках Києва, Львова, Харкова, Чернігова, Варшави, Krakova, Москви та інших міст.

Ці лицарські клейноти, що належали колись виключно козацькій старшині, оділичилися опісля широкими кругами українського народу і вони являються цінним вкладом українського військового стану в скарбницю національної культури, як теж натхненником до дальшого герботворення.

бронепоїзд до зал. стації Рудки, а звідсіль мав він їздити по зал. шляху в напрямі Львова. Цей бронепоїзд, який залишився в розпорядженні групи Щирець складався з товарового критого вагона, виложеного залізничними порогами, в якому була одна австрійська полева гармата 8 цм. і два скоростріли, опісля з паровою, критого залізною бляхою, та ще одного вагона, критого залізною бляхою з 2-3-ма скорострілами, вкінці з двох плятформ (площадок) на всяке приладдя, потрібне для направлювання залізничного шляху. Після бойових дій часом до поїзду прилучувано вагон з польовою кухнею, саперським відділом і вугляркою. Чотирима скорострілами бронепоїзду командували: хор. Омелян Верхола і булавний Н.Н. родом зі Стебника (прізвища не пригадую собі). Обслугу польової гармати творили: хор. О. Утристко і ст. десятник Босий. Обслуга гармати і скорострілів складалася з 9-ти осіб. Інші кільканацієць осіб були призначенні для обслуги паровозу і до саперського відділу. Обслуга бронепоїзду ч. 2 — це були фактично бойові вояки. Між ними були колишні дезертири з австрійської армії, що стали взірцевими вояками, прямо очайдухами, на службі Україні. Бронепоїзд знайшовся вперше в бою під Любінем великим в днях 25 і 26 грудня 1918 р., де у важких боях наші частини враз з бронепоїздом відбили наступ поляків, які йшли широким фронтом з північного заходу. В січні 1919 р. наші частини з бронепоїздом кілька разів змагалися у важких боях з наступаючими поляками на Любінь вел., що його поляки таки зайняли і за який йшли кроваві бої ще в лютому 1919 р. серед великої сніговії і сильного морозу, при чому і бронепоїзд мав деякі втрати в людях.

В березні 1919 р. хор. Верхола виміняв дотеперішній бронепоїзд і привіз з Дрогобича новий, модерно сконструйований чотарем Солодухою у верстатах фірми „Галіція”, так, що він був критий грубим сталевим панциром зі щитів; цей панцер вистелював стіни і дахи вагонів та парової. Обслуга парової (машиніст і помічник) на зміну кожного дня приїжджають зі Стрия до Ставчан, постою бронепоїзду від половини лютого 1919 р. до кінця квітня 1919 року. Кожного дня, головно смерком і ніччу, бронепоїзд їздив на розвідку аж до залізничної будки ч. 11 (біля Любіння вел.), а опісля

вертався в напрямі на Львів поза зал. стацію Оброшин.

Коли ж після рейду бронепоїзду „по старшин” навесні 1919 р. до Стрия в другій половині квітня 1919 р. стався заїнсценізований поляками т. зв. „дрогобицький бунт”, в якому мачали пальці збольшевичений вуличний елемент та міліціонери Дрогобича (очевидною ціллю поляків було захопити в свої руки нафтовий басейн) стягнено з фронту оба бронепоїзди чч. 1 і 2, два курені піхоти і батерію гармат для ліквідації бунту. З одним бронепоїздом і одним куренем поїхав наперед ад'ютант 1 полку УСС пор. Р. Купчинський, а опісля — з другим куренем комдт 1 полку УСС сот. З. Носковський. Батерія під ком. пор. Балтра під'їхала дорогою від сторони Самбора.

Після остаточної ліквідації того бунту бронепоїзд ч. 2 ніччю 19/20 квітня 1919 вернувся до Ставчан, місця свого постою. Обслуга бронепоїзду, заледве після 2-годинного відпочинку, скопилась після гарматних пострілів польської артилерії на стацію Ставчани і протягом буквально кількох хвилин, була готова до бою з наступаючими польськими силами. Бої, в яких поруч з нашими частинами ввесь час брав теж участь і бронепоїзд, тривали два дні 19 і 20 квітня (Великодня субота і Великдень 1919 року). Вся залога бронепоїзду зводила прямо рукопашні бої з поляками, які густими лавами наступали на вапнярки і понесли в цих боях значні втрати. Наші частини були змушені по важких кровавих боях, в яких були ранені кілька стрільців залоги і командант бронепоїзду чет. Швець, залишити Глинну Наварію і відступити до зал. стації Пустомити.

Коли в наступі ген. Галлера 1919 бронепоїзд опинився у безвихідному положенні над Дністром після зірвання на ріці залізничного моста, залога бронепоїзда, забравши скоростріли, знищила бронепоїзд екразитом і перейшла пішком до Дрогобича, де одержала давний провізоричний бронепоїзд. Повторилася знову критична ситуація, так що залога бронепоїзду забравши скоростріли, знищила гармату і пустила сам бронепоїзд під повною парою на зайняту поляками станцію Дрогобич. Залога бронепоїзду ще раз у Станиславові подбала за новий провізоричний панцерний поїзд, однак мусіла його знищити, бо на залізничних лініях був такий рух, що годі було виїхати з ним.

Михайло Курах

підполк. Армії УНР

З ВІЙСЬКОВИХ ВИДАНЬ

З МАРНОВАНА НАГОДА

(Думки і завваги з приводу книжки ген.-шт. ген. Павла Шандрука)

Lt. Col. Michael Kurach, Army of UNR: A MISSED OPPORTUNITY

Former lieutenant colonel of the Army of UNR and a Ukrainian military historian comments on the book "The Arms of Valor" written by Lt. Gen.

Paul Shandruk and published by the Robert Speller & Sons Publishers, New York.

Поява книжки українського високого військовика англійською мовою в американському видавництві — це, як слухно зазначує Автор наведеної тут статті — цілком вийняткова подія. Тому Редакція „Голосу Комбатанта“ ще перед виходом книжки ген. П. Шандрука з друку реклямувала її та після її появи вважає, що це просто обов'язок комбатантського часопису подати про неї якнайшвидше ділову оцінку. Вважаємо, що в такому випадку краще помістити не дуже корисну оцінку, ніж узагалі книжку промовчати, чи підходити до неї не ділово, а комплементарно. Ми радо помістимо й інший голос у цій справі, якщо він буде триматись згаданого критерія. — Редакція.

Книжка ген.-шт. генерала Павла Шандрука*) — це перший твір українського старшини, виданий англійською мовою і накладом американського видавництва. Рідко кому з наших авторів пощастило пропахати свій твір через українське видавництво, а про чуже й думати не приходиться, — це дуже рідкі випадки. Ото ж нашим авторам приходиться не тільки написати й оформити свій твір, але й матеріально дбати за його видання й розпродаж. Як знаємо з численних актуальних прикладів, воно звичайно отримане з витратою важко запрацьованого гроша, чи з задовженням наших, здебільша дуже незаможних письменників. Тому треба тільки радіти, що нашому високому військовикові трапилася щаслива нагода — видати гарно книжку в поважному ньюйоркському видавництві. А що така нагода

так рідко трапляється, то тим паче слід було б використати її також морально, для рідної справи.

Книжка ген. П. Шандрука — це особисті спомини. Але читачі ставлять інші вимоги до споминів, списаних для власного вдоволення, до творів так би мовити для домашнього вживання, а куди строгіше вимоги до твору призначеннего для чужого читача. Бо ж така книжка повинна познайомити чужого читача з проблемами даної країни і нації, з якої походить і серед якої діяв автор твору. В нашу добу велике зацікавлення викликають мемуари політичних діячів і військовиків, бо з таких мемуарів можна дізнатись багато такого, чого нема в т. м. офіційних документах. Мемуари — це спеціальний жанр твору на межі белетристики й наукової літератури, що дає поважні можливості для поширення певних ідей і пропаганди певної справи, якщо твір базується на історичних фактах і вірно відтворює тло подій, характеристичне для даної епохи. Це річ індивідуального стилю й підходу мемуариста, чи він приймає більш лірично-емоціональний, чи епічний тон у своїй розповіді, і це річ індивідуального таланту, чи твір кращий чи слабший за критеріями літератури. Адже відомо, напр., що Черчилл дістав за свої воєнні спомини нагороду Нобеля з літератури, як теж відомо, що спомини різних німецьких, французьких, англійських та американських військовиків, включно з „Хрестоносним походом в Європі“ Айзенгавера, стали підручниками для істориків даних історичних епох. Ясно, що розповідь мусить бути перш-за-все об'єктивна, історично правдива. Коли ж автор має на увазі передусім власну особу і зв'язані

*) Pavlo Shandruk, Lieutenant General of the General Staff, Ukrainian National Army, **ARMS OF VALOR**, with an Introduction by Prof. Roman Smal-Stocki, Ph. D. Translated by Roman Olesnicki. — Robert Speller & Sons, Publishers, Inc. New York 26, N. Y., 1959. — Стор. 296.

з нею другорядні подробиці, а не широке тло подій й історичну епоху, то твір не стає причинком до пізнання доби.

Такі й подібні рефлексії зринають, коли читати загадану книжку українського генерала, що з'явилася англійською мовою. І такі рефлексії є частинною відповіддю на дивний на перший погляд факт, що та книжка, яка повинна б зелектризувати українського, якщо вже не чужого читача, не знайшла майже ніякого відгуку ні в українській, ані в американській пресі, та що в українському громадянстві вона не викликала ніякого заінтересування, про неї ніде не говориться, її майже не знають.

На це склалась низка поважних недоліків книжки ген. П. Шандрука. Передусім, Автор досить ліберально поводиться з деякими історичними фактами і дає їм специфічне наслідження. Свою розповідь починає згадкою про кінець 1916 року, коли він був на службі в російському піхотному запасному полку у Твері та відразу переходить до революційних подій 1917 року, не наслідливши об'єктивно причин революційного зрыву. Згадуючи про українізацію військових частин, Автор твердить, що він сформував український піхотний курінь і сам ним командував. До цього часу ми не знаходимо про це ніяких даних в українській військовій літературі. Неясні теж інформації про творення інших українських частин. На стор. 43 подано, що в Харкові зорганізовано „Слобідський корпус”, хоч такої формaciї в нас взагалі не було, а був тільки „Гайдамацький Кіш Слобідської України”, який створився в січні 1918 р., а не червні 1917 р. Корпус ген. Павла Скоропадського (34-ий Армійський корпус) почав українізуватись з початком серпня, а не в червні 1917 р. Про це достаточно матеріялу подає командир того корпусу в своїх спомінах, що надруковані в Збірнику „Хліборобська Україна” (книжка 4, рік 1922—23). Українізацію і творення військових частин Автор згадує дуже побіжно, не торкається генези того руху і його основних напрямних, а з такого писання чужинець ніяк не всілі дізнатись, як узагалі творилася українська збройна сила та які труднощі мусила переборювати на шляху свого розгортання.

Значення походу на Крим Автор відмічує хіба тим, що він сам і його підкомандні могли

добути й покурити найкращого в світі тютюну „Стамболі” та „Месаксуді”. Про політичне й стратегічне значення того походу ні слова. Начальника Кримської Похідної групи Болбочана Автор титулує раз „командиром”, то знову „отаманом” то знову „полковником” і американському читачеві нелегко визнатись в тій номенклатурі. На стор. 56 знаходимо згадку про російського патріота Кокольцева, якого Автор називає поступовцем, промовчавши, що Кокольцев, міністер земельних справ при гетьмані П. Скоропадськім, був проти державної самостійності України, орієнтувався на „єдину неділіму” та втік на Дон, де став міністром земельних справ в уряді Денікіна. Згадуючи про Союз Визволення України (стор. 57) Автор не інформує американців про те, коли і як створилась ця організація, до чого стреміла, які були її цілі, характер, завдання. На тій же сторінці подано помилкову інформацію про те, що Симон Петлюра був арештований німцями, що не відповідає правді. Петлюра був арештований на підставі розпорядження міністра внутрішніх справ Ігоря Кістяківського після гетьманського перевороту, що слідно з його заяви, яка поміщена у Д. Дорошенка („Історія України”, т. II). На стор. 58 Автор згадує про Легіон УСС, який ніби підняв повстання проти гетьмана Скоропадського, хоч ноторійно відомо, що Легіон УСС до того повстання не мав ніякого відношення. Аж незручно пригадувати таку примітивну правду, як різниця між формациями Легіону УСС (Українських Січових Стрільців) та Окремого Загону Січових Стрільців (пізніше Корпусу СС, а вкінці Групи СС). УСС творились на початку першої світової війни і воювали по стороні Австроїї, а після її розвалу були складовою частиною УГА. СС почали творитись в листопаді 1917 р., ніколи не входили в склад УГА, а постійно були в складі Армії УНР та очолювали повстання проти Гетьманату.

Про бойові дії „Окремого Запоріжського Куленя” в районі Полтави (Ромни, Дубні, Гребінка і Яготин, стор. 62—68 і далі) доводиться чути вперше, бо хоч у цих місцевостях діяла Група СС під командуванням полк. Р. Сушка і його начальника штабу полк. Сульківського, то такої формaciї, як згаданий курінь, ніхто не бачив (автор цих рядків приймав участь у цих боях і командував стрілець-

кою артилерією). Зрештою, як виходить з книжки, команді того куреня не так ішло про бойові подвиги, як про те, щоби придбати нові уніформи, обув і т. д., щоб підготуватись до парадних виступів, про що так часто згадується на сторінках книжки. — Коротка згадка про Оскілка (стор. 83) не вияснює справи про його спробу „державного перевороту”, а непоінформований читач може подумати, що він, Оскілко, був українським патріотом і тому згинув з рук комуністів... Фактично Оскілко згинув від куль УВО, про що згадує і ген. Капустянський („Похід Українських Армій на Київ — Одесу у 1919 р.”, книга 1-ша, стор. 36). Проте, як до Оскілка ставились наші військовики і наше громадянство, можна дізнатись із споминів о. Білоня. Ще одна заввага: Оскілко не мав ранги майора, як про це згадує Автор, а був звичайним отаманом типу Волоха й інших.

Автор кількаразово згадує про жидівське населення, але не з'ясовує проблеми з становищем нашої державності, ані становища жидів до нашої визвольної боротьби. Дуже побіжно потрактовано проблеми УГА, її перехід за Збруч і спільну акцію з Армією УНР. З того загального перегляду чужинець аж ніяк не всилі зрозуміти, чому дальші бойові дії йшли під гаслом „Через Київ до Львова” та який політичний зміст такого гасла. В цій книжці ні згадки про тодішню політику Польщі, яка своїм військом займала наші райони, звільненні від більшевиків, коли українські війська були в погоні за більшевиками. Переступивши демаркаційну лінію, польські війська стали посуватись в напрямку Коростеня, Звягеля, зайняли Славуту й Шепетівку, перейшли Збруч та зайняли Лянцкорунь і Кам'янець Подільський. Начальник польської залоги в Кам'янці, ген. Краєвський, переводив реквізіції та звичайну грабіж українського майна, знущався над українським населенням, переводив арешти військовиків і навіть членів українського уряду, а військових і політичних кур'єрів доводив до розпуки і навіть спроб самогубства, про що можна знайти багато матеріялу в записках О. Доценка („Літопис Української Революції”). Коли сам Автор наводить грубі слова шефа польського генерального штабу ген. Шептицького до ген. В. Сальського (стор. 141), то слід було пояснити цинічну диспропорцію між цілями українсько-польського союзу за

Варшавською конвенцією з квітня 1920 р. та його практичним переводжуванням поляками на Правобережжі, та особливо вийняткове у всесвітній історії зламання того союзу поляками після спільно виграної війни, коли Польща підписала сепаратний мир з ворогом, коштом українських союзницьких земель й української національно-державної справи. (До речі, серед українців покутує фальшиві легенди, наче б ген. Шептицькі хотів служити нашій справі і голосився до Легіону УСС, але наші його не прийняли). У відношенні до поляків Автор книжки чус слабість. В його насвітленні польський союзник виходить ідеальним: він опікується українськими інтернованими вояками та їх родинами, помагає в підготовці листопадового рейду Тютюнника, дозволяє на різні організації, товариства, курси, школи, видавництва, опікується українськими воєнними інвалідами тощо. Польські генерали, полковники і штабові старшини це люди дуже інтелігентні, правдиві джентлмени, можна сказати — ідеальні люди та велики прихильники української справи. Як же американський читач може з таких споминів українського генерала пізнати історичну правду про українсько-польські відносини, про українсько-польську проблему, про дійсну історичну вартість Варшавської конвенції, про всю післяверсалську Польщу??

Після розгрому польської армії (в якій Автор служив і де скінчив Академію Генерального Штабу), ген П. Шандрук попадає до німецького полону, але небавком переговорює вже з німецькими достойниками, які у нього знаходять характеристику, як „файн карактер” і „вері інтелліджент персон” (стор. 209 і 224). Згадує про розмови з ген. Власовим і шукання контакту з Альянтами. Чужинецький читач, а тим більше американський старшина, ніяк не всилі розуміти такої частої зміни уніформи, переходу старшин з одної армії до другої. Він нічого з отих споминів українського генерала не дізнається про тернистий шлях українського бойового старшини, який ніколи не зрадив основної ідеї української державності, нічого не дізнається про формування національно-державницького світогляду у військовиків після сторіч чужинецької неволі, про трагедію українського вояцтва, його поневірку на скитальщині. Про основні ідеї нашого

З ЖИТТЯ ВІДДІЛІВ ОБВУА

КЛІВЛЕНД, ОГАЙО

ВОЯЦЬКЕ СВЯТО У КЛІВЛЕНДІ В ЧЕСТЬ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

У зв'язку з Мазепинським Ювілейним Роком українські комбатантські організації у Клівленді створили „Діловий Комітет” в склад якого увійшли:

1. від Братства Дивізійників — побр. Гончаренко — голова Д. Комітету;
2. від ОБВУА — побр. Хроновят — заступник голови;
3. від Станиці УСС — побр. Курах — секретар;
4. від Станиці УПА ім. ген. Т. Чуприка —

візвольного змагу можна знайти в книжці тільки загальні натяки, при чому загальні справи перемішані з особистими, без влегшення чужинцеві визнатись у всьому цьому. Книжка написана так, що може її читати й розшифровувати тільки український читач, і то не кожний, а тільки учасник візвольних змагань, який знає ті часи й події. Американський читач мусить цілком згубитись у тому хаосі. Зрештою, українська візвольна проблематика з рр. 1917—21 займає в книжці Автора тільки коло 100 сторінок, а понад 200 присвячено службі в польській армії та справам, зв'язаним із другою світовою війною, при чому знову таки чужинецький читач має величезні труднощі у розгадуванні тайн української проблематики за і після другої світової війни.

Була знаменита нагода говорити про наші візвольні змагання, представити їх в повноті наших державних аспірацій, поінформувати американський світ про першу війну з большевиками, що її у всесвітній історії вели якраз українці, які буквально з пустки створили рідну регулярну армію, була нагода дати величний і водночас трагічний образ пручань народу, що „окрадений” прокинувся у вогні революції, була нагода дати загальний погляд про безперервну вперту боротьбу до вибуху другої світової війни і під час неї та теперішній стан справи, а все це у зв'язку — очевидно із власними споминами й переживаннями, але у відворотній пропорції між особистим та загальним. Цю прегарну нагоду Шан. Автор, на жаль, змарнував. Книжку палко поручас у свою дуже гарному, ядерному політичному вступі проф. Р. Смаль-Стоцький. Маємо враження, що Шан. Професор не читав рукописи цілої книжки.

ринки — побр. Бурий — скарбник; 5. від Станиці к. Вояків УПА — побр. Кіхтан — реф. пропаганди.

Цьому Комітетові доручено організацію „Вояцького Свята в честь гетьмана Івана Мазепи”, яке і відбулося в дні 31 травня ц. р. на площі греко-кат. церкви св. Петра і Павла. В програму свята входили такі точки: піднесення прапорів — Українського та Американського, доповідь побр. Кураха про гетьмана Мазепу як військовика і стратега, дефіляда перед величним портретом (у гарному виконанні арт. маляра п. Михайла Бабія) і мистецька частина, добре виведена мистецькими гуртками місцевого Осередку Спілки Української Молоді. У дефіляді виступили члени наших комбатантських Станиць, сумівці і пластуни, чим і підкреслили тягливість наших вояцьких традицій, які переходили з роду в рід і даліше переходитимуть. В часі дефіляди пригравала оркестра місцевого Осередку СУМА. Свято випало гарно, бо погода дописала і людей зібрались багато.

Чистий дохід з цього свята становив 794,52 дол. і його розділено так:

На фонд Українських Воєнних Інвалідів	500 дол.
На місцевий Осередок СУМА	50 дол.
На місцевий Осередок Пласти	50 дол.
На місцевий Осередок НТШ	50 дол.
На Фонд Катедри Українознавства	50 дол.
<hr/>	
разом	700 дол.

Решту готівки в сумі 94,52 дол. призначено на резервовий фонд „Ділового Комітету”, який рішено не розв’язувати і поручено йому дальнє ведення праці в напрямі консолідації не тільки серед комбатантів, але також і серед нашого громадського загалу.

НЮ ГЕЙВЕН, КОНН.

РІЧНІ ЗАГАЛЬНІ ЗВОРИ

17-го травня 1959 р. Відділ ОБВУА в Нью Гейвені відбув свої перші річні Загальні Збори. Із звіту Управи присутні довідалися про ту організаційну працю, яку виконано протягом першого року існування Відділу. Відділ має 37 зареєстрованих членів, які представляють наші найстарші військові формaciї (з Армії УНР та УГА), рівно ж є і члени наймолодших формaciї, як УПА і з Американської Армії („корейці“).

Згідно з побажанням членства майже кожного місяця відбувалися сходини, на яких поруч обмірковування організаційних справ теж виголошено реферати з військовою тематикою. Референтами були побратими: І. Мартинюк, В. Омельченко, М. Панкевич, О. Козловський, П. Потічний та ін. Доповнювали реферати виміна з приводу них думками та принагідні спогади побратимів. Пересічне число присутніх на сходинах виказує 21 особу.

З більших імпрез, які впорядило наше Товариство відмічено Святопокровське вояцьке свято, яке було за-

разом і публічним відкриттям Відділу та урочисте святкування 40-ліття Листопадового Зриву.

У своїй діяльності Відділ лояльно співпрацював з іншими місцевими організаціями, зокрема з місцевою організацією молоді „Пласт”, побратимами з 1-ої Дивізії, Українським Конгресовим Комітетом та ін. Тут слід згадати про товариську зустріч, яку місцеві пластиunkи улаштували на вшанування наших членів. В теплій, можна сказати, родинній атмосфері при гутірці комбатанти провели кілька приемних годин і на прохання присутніх поділились своїми спогадами з часів визвольних змагань.

Не забуто й на наших побратимів-інвалідів. Чистий прибуток з листопадової Академії 76,85 дол. відіслано до Централі на допомогу інвалідам. Також зібрано нами на підписні листи між членством і громадянством і відіслано на цю мету 76,75 дол.

Як позитивне явище слід відзначити дружню співпрацю всіх членів Управи і побратимські взаємини між членством.

Загальні Збори схвалили звіт Управи і до нових органів Відділу обрали: сотн. О. Козловського (головою), сотн. В. Омельченка, хорунж. Я. Герасимовича, підхор. В. Антоняка, старш. сержанта Г. Андрусишина, д-р Р. Миколаєвича (члени Управи), майора В. Білинського, сотника І. Мартинюка і сотн. І. Стратічука членами Контрольної Комісії. До Товариського Суду увійшли побратими: І. Данилович, І. Хома та К. Матвієнко.

ЖАЛОВНА АКАДЕМІЯ У ЧЕСТЬ С. В. ПЕТЛЮРИ

31-го травня 1959 р. в залі ІВКА Відділ улаштував Жалобну Академію, присвячену пам'яті Голови Директорії і Головного Отамана Військ УНР С. В. Петлюри. Академію попередила панахида, відправлена в присутності побратимів і численних громадян в місцевій православній церкві о. митрофор. протоієрея Л. Долинським, який при цій нагоді теплими словами згадав про Покійного Головного Отамана та його діяльність.

Побрать. В. Омельченко в своєму добре опрацьованому рефераті подав яскравий образ Головного Отамана, як державного мужа, Богом даного провідника українських визвольних змагань. В дальшому наслідувала мистецька частина, аранжована С. Мілянським. Співали концертові співаки — Віра Мілянська та Олександер Неділько, декламували вірші присвячені С. Петлюрі пані — Галина Боровик та Галина Хома. Академію закінчено відспіванням всіми присутніми Національного Гимну. Чистий дохід з Академії призначено на допомогу вдові покійного Головного Отамана.

ЗЕЛЕНОСВЯТОЧНІ ПОМИНКИ

Подібно до крайового звичаю Відділ впоряджив на Зелені Свята поминки по всіх поляглих за волю Батьківщини. Панахиди з участю побратимів та українського громадянства були відслужжені в обох місцевих українських церквах. Після церковної відправи побра-

тими поділились і більша частина з них відвідала місцевий католицький цвинтар, де поклали квіти на могили померлих: Василя Шмати (четар УСС), Миколи Матіїва-Мельника (четар УГА), Лева Лисяка (поручник УГА), Йосипа Хоми (1-ша Укр. Дивізія, УПА), Володимира Гірняка (Америк. Армія). При цій нагоді кожного Покійного згадано коротким словом. Менша частина поїхала до сусідньої Ансонії, де покладено квіти на могили побратимів: Олександра Тимченка (сотник Армії УНР), Василя Чоботаря (Укр. Гал. Армія).

О 3-ій годині того ж дня в залі Народного Дому відбулися Жалобні Сходини членів Відділу і запрошених гостей. Переповнена зала була гарно декорована зеленню і портретами чільних наших духовних і військових діячів та образами окремих епізодів з доби визвольних змагань. Реферати виголосили: побратим М. Заклинський — про командармів — генерал-полковника Михайла Омеляновича-Павленка і генерал-четаря Мирона Тарнавського, побратим К. Матвієнко — про полковника Є. Коновалця і генерала Т. Чупринку. На закінчення побратим четар М. Панкевич прочитав свій спомин на зеленосяяні всенародні урочистості, які відбувались в Галичині. Виголошений з великим почуттям спогад про наше недавнє минуле викликав велике враження. Дехто, як і сам промовець, не могли стримати сльози. М. Лісович гарно продекламував вірш Завадовича „Героям”.

Скромне, але сердечне вшанування наших поляглих за кращу долю свого народу було підтримано й прийнято суспільством з признанням. Молодеча організація „Пласт” активно допомагала у звеличенні свята, за що її проводові та членам належить наша вояцька подяка.

О. К.

ФІЛАДЕЛФІЯ, ПА.

ВІДПРАВИ У ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Управа ОбВУА у Філаделфії вирішила на своїх засіданнях відбувати рік-річно Зелено-Святочні відправи на гробах Борців за волю України.

Відправи ці відбувалися, але не так, як вимагають наші традиції. Коли брати під увагу, що начальний Вожд УГА генерал М. Тарнавський все йшов на гроби героїв на чолі многотисячного походу громадян Львова й околиць та колон з вінками різних організацій, що пробивалися через кордони польської поліції, маршуючи нераз по 15—20 км., то чому ми тут в Америці, де не маємо ніяких перешкод, не можемо гідно улаштувати Зелено-Святочних відправ так, як відбувалися на наших рідних землях?

Доказом цього є Вінніпег (гл. „Свобода“ ч. 136 з дня 17 липня 1959 р.), де похід вирушив на цвинтар, що лежить віддалений 10 миль від міста. Там при участі коло 8,000 українців та 15 священиків відправлено панахиду біля символічної Стрілецької Могили. З поміщеної статті ми довідуємося, що в торжественній Панахиді брали участь організації як СУМ, Пласт і навіть канадські ветерани. Мало цього, але були також зарепрезентовані канадські збройні сили з де-

легатами піхоти, морської флоти і летунства та кінної поліції. При символічній Могилі зложили вінки від всіх наших комбатантських Станиць, як рівно ж представники парохій, культ.-освітніх, політичних і жіночих організацій та запомогових братств.

Тому саме ми не можемо викручуватися, що Зелено-Святочні відправи не мають тут цього значення, що на рідних землях.

Спітаймо, де були проводи наших Пластових СУМ-івських, ОДВУівських та всіх інших молодечих організацій, що з молоді нікого не було на Зелено-Святочних відправах?

Ми маємо претенсії не лише до самого суспільства, зорганізованого незорганізованого, але також до цілої української преси в Америці, яка собі легковажить Зелено-Святочні відправи, які є присвячені Борцям за волю України. На рідних землях українській пресі не треба було цього пригадувати, хоча кожний знає, як під польською займанчиною тяжко було перевести такі імпрези.

Зате у нас провідники молодечих організацій чомусь ухвалили, що пікніки для молоді є щось важніше, як Зелено-Святочні відправи на гробах Борців за волю. Треба знати і пам'ятати провідникам молодечих організацій, що молодь може більше зв'язатися з минулим при Зелено-Святочних відправах і набути більше віри й сили до сповнювання обов'язків, наложених на неї поколіннями, як на пікніках.

„Ті тисяч-тисячі могил,
Ti тисяч-тисячі калік,
Все виплатиться згодом.
Із них народ огонь до жил,
Зачерпуватиме повік,
Бо став від них народом.”

(Р. Купчинський)

Провидіння охоронило нас від пекла, що діє на наших Землях, післало нас у вільний світ, але й наложило на нас обов'язки, яких ми не сповняємо.

Управа ОбВУА, яка є організацією надпартийною вирішила, що Зелені Свята є виключно призначенні на відправи на гробах так, як це вже відбувалося на рідних землях, тому в цей день не можна улаштовувати ніяких інших імпрез. Про це повинна тяжити вся українська суспільність та преса.

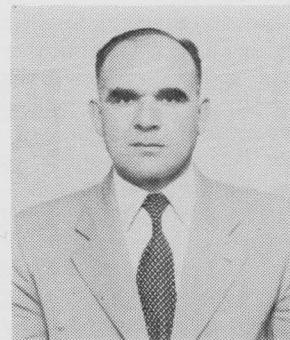
Інж. Іван Остапяк в. р.
пор. УГА
За Вояцьку Раду

Антін Маланюк в. р.
хор. УСС
За Команданта Зелено-Святочних відправ

ТИ, ЩО ВІДЙШЛИ

Здалеко Бразилії прийшла вістка про те, що в дні 17-го березня 1959 р. в Сан Паульо помер на удар серця сотник Січових Стрільців

ІНЖ. ІВАН КИЧУН

Покійний походив з села Жужель, Сокальського повіту в Галичині. Народився 1900 року. Молодим гімназистом вступив до легіону Українських Січових Стрільців та брав участь в першій світовій війні. З розвалом Російської Імперії, коли творилася українська збройна сила, молодий Кичун пробирається до Києва і там вступає на службу до формування Січових Стрільців, де й починає свою військову кар'єру. Тут він проходить всі етапи військової служби від рядового починака і сотником кінчаючи. Був точним і обов'язковим у виконуванні військової служби; був хорошим воїном, тому не дивниця, що так скоро посувався у військовій ієрархії. Зразу командує роєм, відтак чотою, врешті сотнею і вкінці куренем. Після розв'язання формування СС Кичун залишається на Україні, працює в підпіллі і як зв'язковий того підпілля пропидається за кордон для устійнення контактів з Головним Отаманом Симоном Петлюрою та полковником Коновалцем.

По закінченні наших збройних визвольних змагань Кичун переїздить до Праги і там у Високій Технічній Школі студіє хемію. Після закінчення студій Кичун виїздить до Бразилії і там працює в хемічному промислі. Далі поглибує свої знання, робить ряд цікавих відкриттів, винаходів, а все з думкою про те, що воно пригодиться на рідній землі, бо ніколи не покидає думки про повернення на Україну. В скорому часі вибивається на становище директора фабрики хемічного промислу. На тому становищі захопила його смерть. Чужа земля прикрила його і затерла слід по цьому хороброму воякові та фахівцеві. Наші люди в Сан Паульо (бо де ж їх немає?) повинні заопікуватися могилою та зберегти пам'ять по цьому небуденному воїнові та фахівцеві.

**
Д-р МИХАЙЛО ШЛЕМКЕВИЧ,
поручник УГА

Народився в с. Серафінці, повіт Городенка в Галичині, 1893 р. По фаху був учителем. В часі першої світової війни був мобілізований, в рядах австрійської

армії дослужився старшинського ступеня, брав участь в різних боях, був ранений в ногу і став інвалідом. Не зважаючи на це інвалідство, добровільно зголосився в ряди УГА, в її рядах перебув усі радісні хвили її перемог, як рівно ж і трагічні хвили її невдач. Внаслідку подій, звязаних з другою світовою війною, разом з родиною опинився у Відні, де не змарнував дорогочного часу і на віденському університеті далі студіює, а ці студії закінчусь дипломом доктора філософії. Був людиною працьовою та услужливою. Мав доступ до віденських наукових установ та їх бібліотек і безкорисливо багато допомагав нашим науковцям в їхній праці. Був у постійному контакті з централею наших скитальців на терені Австрії — Українським Центральним Допоможливим Об'єднанням у Зальцбургу, співпрацював з тією централею і виконував її доручення, бо за часів побуту большевіків у Відні не могла діяти ніяка українська організація. Його смерть — це болюча втрата для нашого громадянства на терені Відні і цілої Австрії. Нервове життя внаслідок постійної загрози зі сторони большевицьких окупантів, скіタルчі злидні та виснажлива праця підривали рештки сил цього воєнного інваліда і його життєвий шлях закінчився у весняні дні 1959 р. Залишив Дружину і Доњку.

**

Дня 26 червня 1959 р. помер несподівано в Нью Йорку

Інж. ІВАН ШПАКІВСЬКИЙ,

б. учасник визвольної війни в рядах Армії УНР, б. кооперативний і громадський діяч, член ОбВУА.

Покійний народився дня 5 липня 1900 р. в с. Чаплинцях на Катеринославщині. Вже 17-літнім юнаком вступив добровільно до Української Армії, в якій був до її кінця. На еміграції у Чехословаччині закінчив Агрономічний факультет Празької Політехніки з титулом інженера-агронома. Відтак переїхав в Західну Україну та працював спершу у „Сільському Господарі” й інших українських установах у Львові, а згодом у Камінці Струміловій і Белзі в характері повітового сільсько-господарського інструктора. Опинившися в ЗДА, брав живу участь в українському громадському житті. Він був членом-основником Об'єднання б. Вояків Українців в Америці та кількакратним членом Управи тієї комбатантської організації, як організаційний референт, а останньо як заступник референта Суспільної Опіки. Щороку приймав дуже видатну участь у переведенні Листопадової Збріки на Дар Українському Воєнному Інвалідові.

Під час останньої Панахиди прощав Його від імені ОбВУА голова Відділу д-р І. Козак.

Сл. п. Іван Шпаківський спочив на вічний сон у воїцькій частині українського православного цвинтаря в Бавнд Брук, Н. Дж. поруч інших побратимів зброї.

**

Бл. п. д-р АНТІН ГРИГОРОВИЧ

б. сотник УГА, учасник визвольної боротьби 1918-1920 рр., член Відділу ОбВУА в Нью Йорку, помер у Нью Йорку дня 21-го серпня 1959 р.

Покійний уродився 24 січня 1878 р. у Чернівцях на Буковині, де закінчив всеслюдну, середню та високу

школу, після чого одержав титул доктора філософії на там. університеті. До першої світової війни працював вчителем гімназії, беручи заразом видатну участь в культурно-освітній праці серед української громади. Першу світову війну перебув як старшина б. австро-угорської армії. Повернувшись з війни до рідного міста, застав там займанницьку румунську владу. Довідавши про відродження української державності на західних українських землях, перекрався через кордон та вступив до УГА. В її лавах перебував аж до відвороту напрів осені 1919 р. Тоді то попав у польський полон, з якого згодом вспів втекти. Після того проживав у Чернівцях, однак не зголосився до державної служби, тільки заробляв на прожиток свій і своєї родини, працюючи принагідно в різних ділянках. Водночас занімався наполегливо громадською працею та організував українське міщенство. — Після окупації Буковини большевиками, виїхав з родиною на скитальщину, та в 1951 році прибув до Юю Йорку. Тут брав аж до часу захворіння живу участь в громадському житті, головно в ОбВУА. Прощаальна панахида відбулася дня 24-го серпня ц. р. при участі численних побратимів зброї та інших громадян. Від імені ОбВУА пращав Його голова Ньюйоркського Відділу, д-р І. Козак.

НА ЗМІНУ ВАРТИ

Маріян Гордій Волинець, син Усусуса ред. Степана Волинця, доброволець у канадійській військовій формaciї, що недавно створена канадійським міністерством оборони й називається High School Aged Militiamen. Ця формaciя приділена до полку, що називається "The Queen's Own Cameron Highlanders of Canada".

Українські юнаки з тієї самої формaciї приділені до інших полків, а саме "The Royal Winnipeg Rifles" і "The Winnipeg Grenadiers".

Всі вони вже перейшли рекрутський військовий вишкіл і брали участь у параді під час "Army Day" та в пописі ввечорі того самого дня. За добру поставу під час параду й попису дістали окреме призначення від вищої місцевої команди.

Маріян Гордій Волинець зі своїм „камратом” по зброї молодим китайцем Кен Порк (Ken Park).

З'ЇЗДИ КОМБАТАНТІВ ЛІТОМ 1959 Р.

Для відзначення ювілеїв, що припадають на 1959 рік, відбулися літом цього року такі святкування, передлічені за хронологічним порядком:

ПЕРШИЙ З'ЇЗД УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЗДА І КАНАДИ

відбувся в дніх 1 і 2 серпня 1959 р. в Ст. Катеринс, Онт., Канада, для відзначення 250-ліття Мазепинського Зриву й 45-ліття вимаршу УСС на поле бою, стягненням Станиці Братства УСС в Торонті.

У з'їзді взяло участь біля 60 УСС-ів із Станиці Братства УСС: Нью Йорк, Філадельфія, Дітройт, Клівленд ЗДА та Вінніпег і Торонто, Канада, представники комбатантських і молодечих організацій та численне громадянство із Ст. Кетеринс, Торонта й Бофала, разом понад 500 осіб.

Після відкриття з'їзду головою Станиці УСС в Торонті інженером Михайлом Девоссером та вшанування пам'яті поляглих і померлих борців відбулося спільній обід, під час якого членка Станиці УСС та Відділу ОбВУА в Нью Йорку п. Ірина Домбчевська, колишня сестра-жалибниця УСС-ів, виголосила довший привіт-спогад. Зчери гільдії слідували дві ділові сесії. Першу з них виповнили доповіді, а саме неприявного на з'їзді д-ра Степана Ріпецького з Нью Йорку п. н. „Українське Січове Стрілецтво і Мазепинська ідея”, яку відчитано, та інж. Михайла Девоссера на тему: „В 40-му річницю смерти полк. Дмитра Вітовського”. Друга ділова сесія була присвячена внутрішньо-організаційним справам. Учасники з'їзду склали вінок на могилі Невідомого Вояка та взяли участь у панахиді за поляглих і померлих УСС-ів, що її відслужили у місцевій греко-кат. церкві о. декан Е. І. Чиж та о. кат. С. Хабурський.

З'їзд закінчено схваленням резолюцій.

З'ЇЗД КОМБАТАНТІВ НА ОСЕЛІ РОБІТНИЧОГО СОЮЗУ

Відзначення 40-их роковин здобуття Києва з'єднаними Українськими Арміями 30-го серпня 1919 р. відбулося в рамках Сьомого Союзового Дня Українського Робітничого Союзу в дні 16 серпня ц. р. на вакансійній оселі того ж Союзу у Глен Спей, Н. І., при участі коло 3,000 осіб. — Після Богослужб, а саме католицької, відслуженої римо-кат. священиком з Порт Джервис та православної, що її відслужив в асисті численних священиків і дияконів Архиєпископ УПЦ Мстислав, відбулося процесійний похід на окремо визначене місце на згаданій оселі, де Владика Мстислав посвятив угольний камінь під Пам'яткову Могилу, що має бути висипана на пошану Героїв, поляглих за Волю України. — Для цього створився окремий Організаційний Комітет. В його склад увійшли представники колишніх українських військових формаций та сучасних комбатантських організацій, що між ними є зокрема: Архиєпископ Мстислав, генерал Олександр Загродський, д-р Никифор Гірняк, д-р Іван Козак, п. Дмитро Галичин, п. Антін Батюк і д-р Матвій Ставік. — Останній виголосив святочну промову. Після полуночі проходила святочна програма з промовами,

мистецькою частиною та спортивними змаганнями, якою проводив д-р Роман Ричок. Промови виголосили: Президент Української Народної Республіки в ексилі д-р Степан Вітвицький, архієп. Мстислав, президент УККА і головний предсідник УНСоюзу Дмитро Галичин, голова УРСоюзу Антін Батюк, генерал Олександр Загродський і інші. Від Головної Управи і Нью-Йоркського Відділу ОбВУА промовляв заступник голови Головної Управи сотник д-р Іван Козак.

ВОЯЦЬКИЙ З'ЇЗД В ГЕМИЛТОНІ, ОНТ.*)

Сьома Станиця Союзу б. українських вояків у Гемилтоні, Онт., Канада, влаштувала під протекторатом своєї Генеральної Управи в дніх 29 і 30 серпня ц. р. в оселі „Золота Брама” біля Гемилтону для відзначення 40-ліття здобуття Києва Зустріч кол. українських вояків Канади й ЗДА. У святі заповіли свою участь як почесні гости генерали: О. Загродський, М. Крат і М. Садовський та багато інших колишніх військовиків. Святкування розпочалося в дні 29 ц. м. вечіркою. Наступного дня після польової Служби Божої відбулося спільній обід, а відтак дефіляда членів СБУВ перед українським генералітетом. Була також мистецька програма та спортивні змагання.

КРАИОВИЙ З'ЇЗД БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ I-ОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ

Дня 5-6-7 вересня ц. р. відбувся на „Союзівці”, відпочинковій оселі УНСоюзу в Кергонсоні, Н. І., 6-ий Крайовий З'їзд делегатів Братства кол. Вояків I-ої Української Дивізії УНА в ЗДА, що проходив під знаком 250-ліття Мазепинства.

Перший день з'їзду присвячено внутрішнім справам організації Братства, звітам, виборові нової Управи і т. д. Другий День започатковано Службою Божою з Панахидою та посвяченням Прапорів Головної і Крайової Управ. Того ж дня після полуночі відбулася Конференція комбатантів, зарганізована українськими комбатантськими організаціями в ЗДА та присвячена відзначенню Мазепинського року. На її програму склалися доповіді: а) проф. Лева Шанковського п. н. „Українські військові формaciї за останні 250 років”, б) д-ра Володимира Галана, „Громадська праця українських комбатантів” і в) ред. Олега Лисяка п. н. „Наша молодь і наша військова традиція”. Після доповідей відбулася оживлена дискусія. Схваленням відповідних резолюцій і спільним банкетом закінчився з'їзд.

*) Примітка Редакції

Звідомлення про Вояцький З'їзд в Гемилтоні, Онт. та 6-ий Крайовий З'їзд Братства кол. вояків I-ої Української Дивізії зладжено на підставі газетних оголошень і розісланих запрошень на ті з'їзди, ще поки вони відбулися. З технічних причин було вже неможливо помістити ширші звідомлення з відбутих з'їздів.

АДМІНІСТРАЦІЙНІ ОГОЛОШЕННЯ

Листа ч. 2

Крім передплати на „Голос Комбатанта” (\$ 2.— річно) — на пресовий фонд нашого журналу склали також:

Лев Голінатий, Грейстон Парк, Н. Дж. — \$ 10, П. Овсянецький, Філаделфія (через О. Навроцького, Вінніпег) — \$ 10, о. Володимир Пилипець, хор. летун Армії УНР, Сайре, Па. — \$ 10, Іван Тиктор, видавець, Вінніпег (через О. Навроцького) — \$ 5, о. совітник Роман Лободич, капелян УГА — \$ 3, Н. Н., Деннемор, Н. І. — \$ 3, В. Купнір, Ріджфілд Парк, Н. Дж. — \$ 3, Т. Свистун, Філаделфія — \$ 3, М. Сірий, Шикаго — \$ 3, д-р Ілля Ясінчук, Ст. Лус — \$ 3, д-р Р. Гаванський, Шикаго — \$ 2, М. Чайківський, Ню Гейвен — \$ 2, І. Козак, Бріджпорт, Конн. — \$ 0.50, Е. Рудий, Філаделфія — \$ 0.50.

ПРОСИМО СКЛАДАТИ ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „ГОЛОСУ КОМБАТАНТА”, незалежно від передплати. ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ ЗА РІК.

Представник на Канаду:

Mr. O. Nawrockyj, 544 Aberdeen Ave.,
Winnipeg 4, Man., Canada.

КУПУЙТЕ САМІ „ГОЛОС КОМБАТАНТА” І ПОРУЧАЙТЕ ПРИЯТЕЛЯМ І ЗНАЙОМIM! ПІДТРИМАЙТЕ ОДИНОКИЙ ВЗДА І КАНАДІ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС, ПРИСВЯЧЕНИЙ СПРАВАМ ВІЙСЬКА!

ПРОСИМО НАДСИЛАТИ МАТЕРІЯЛИ ДО ПОМІЩУВАННЯ В НАШОМУ ЖУРНАЛІ!

Для Передплатників „Голосу Комбатанта”

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН НА КНИЖКИ В-ВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА”

Д-р Ст. Ріпецький: „Українське Січове Стрілецтво” (стор. 360) замість \$ 6.00 тепер 3.00			
„Наш Львів”	"	\$ 3.00	1.25
С. Тобілевич: „Рідні гості”	"	\$ 0.50	0.25
О. Удовиченко, ген.-штабу ген. пор.:			
„Україна у війні за державність”	"	\$ 4.00	2.00
Василь Вітвицький:			
„Михайло Гайворонський, життя і творчість”	"	\$ 3.00	1.50

„ГОЛОС КОМБАТАНТА”

ЖУРНАЛ ОБ'ЄДНАННЯ 6. ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ В АМЕРИЦІ (ОБВУА),

К В А Р Т А Л Ь Н ИК

Видає Видавництво „ЧЕРВОНА КАЛИНА”, Нью Йорк.

Передплата: за 4 числа річно — \$ 2.00. Одно число — 50 цт.

Передплату просимо присилати на адресу:

“CHERWONA KALYNA”

c/o Ukrainian National Home, 140 — 2nd Avenue, New York, N. Y.

У всіх організаційних справах звертатися до:

United Ukrainian War Veterans in America — 866 N. 7th Street, Philadelphia 23, Pa.

В усіх редакційних справах просимо звертатися на адресу:

Ivan Kedryns-Rudnytsky, “Svoboda”, 81-83 Grand Street, Jersey City, N. J.